

ZÁGONI ERNŐ

A munkásegységfront problémái Magyarországon a Szovjetunió elleni háborúba lépés idején

1941. június 26-án — néhány napos ingadozás után — a magyar uralkodó osztályok a német fasiszták oldalán Magyarországot bekapcsolták a Szovjetunió elleni agresszióba. A Szovjetunió elleni rablőháborúba való belépés sok tekintetben *új helyzetet* teremtett. Magyarország hadviselő féllé vált az emberiség legnagyobb ellensége, a német fasizmus oldalán. A nemzet halálos veszedelmbe sodrása nem türt további halasztást és tétovázást. Meg kellett akadályozni az uralkodó osztályok katasztrófapolitikájának végkifejlődését. A demokratikus, németellenes erők összefogásával azonnal harcot kellett indítani a háborúból való kiválásért, még a német fasisztákra váró totális vereség előtt.

A németellenes nemzeti szabadságharc sikerének és a nemzeti demokratikus forradalom győzelemrevitelének elengedhetetlen feltétele volt a munkásosztály harcra mozgósítása és vezető szerepének biztosítása. A történelmi helyzet által megkövetelt mozgalom nem lehetett csak a munkásosztály mozgalma, de *a hegemon szerepet csak a munkásosztály tölthette be*. A proletár hegemonia hatékony érvényesülésének viszont elengedhetetlen feltétele volt a munkásosztály egységes fellépésének biztosítása, a munkásegységfront létrehozása.

A Szovjetunió elleni háborúba való belépést követő közvetlen időben a lehetőségek a munkásegység megteremtésére kedvezőbbé váltak. A világtörténelem legigazságtalanabb háborújába való bekapcsolódás fokozta a már korábban megindult társadalmi polarizációt. Fokozatosan megnőtt az uralkodó osztályok politikájával szembeni elégedetlenség, erősödött a kiábrándulás és kijózanodás folyamata. Jelentősen szűkült az uralkodó osztályok politikai befolyása, valamint a nyilasok tömegbázisa, különösen a munkásosztály sorai-
ban. A háborús terhek fokozódása, a demokratikus szabadságjogok csaknem teljes felszámolása és a legális munkásszervezetek elleni támadások megsokszorozódása a munkásosztály egyrészt fokozatos kijózanodását, más részben a Szovjetunió iránti szimpátia növekedését, röviden *balratolódását eredményezte*. Erősödött a szervezett munkások szembefordulása a még a korábbiaknál is kapitulánsabb politikát folytató jobboldali szociáldemokráciával. Ez a balratolódás a szociáldemokrata baloldalt újabb — az egységfront szempontjából igen jelentős — előrelépésre, határozottabb kiállásra sarkallta. Ezek a mozzanatok összességükben *pozitív irányú változást bontakoztattak ki a munkásegységfront szubjektív feltételeinek állapotában*, s a korábbiaknál lényegesen kedvezőbb lehetőséget teremtettek a proletár hegemonia biztosítását szolgáló akcióegység megteremtéséhez.

A pusztán lehetőségek gyakorlati realizálása, aktív háborúellenes harcra változtatása azonban még igen sok munkát követelt meg a kommunista párttól. A KMP-nek ebből a szempontból egyszerre többirányú feladatot kellett meg-

oldania. Politikai vonalának továbbfejlesztésével, új jelszavak kiadásával és propagálásával *a függetlenség védelmének és az ország demokratikus átalakításának eszméjét el kellett fogadtatni a nemzet hazafias erőivel, mindenekelőtt a munkásosztállyal.* A szociáldemokrata baloldallal együttműködve le kellett küzdeni a munkásosztály soraiban a jobboldali szociáldemokrata vezetők által táplált káros kivárást és passzivitást, s a *proletariátus háborúellenességét az antifasiszta és függetlenségi akciók útjára kellett terelni.* Végül az előbbi feladatok sikeres megoldása érdekében *a pártot szervezetileg is alkalmassá kellett tenni a függetlenségi mozgalom kibontakoztatására és vezetésére.*

*

A kommunista párt Jugoszlávia megtámadása után számolt ugyan a Szovjetunió elleni agresszióval, de az még nem volt világos előtte, hogy a Jugoszlávia elleni támadás közvetlenül a Szovjetunió elleni hadjárat bevezetését jelenti. Nem számolt az események ilyen gyors kibontakozásával, s ezért a Szovjetunió elleni rablóhadjárat ilyen gyors megindulása a pártot bizonyos mértékig felkészületlenül és váratlanul érte. Ebből kifolyólag nem is mozgósította idejében a magyar dolgozókat a háborúbalépés megakadályozására, ami megkönnyítette a Bárdossy-kormány számára a hadiállapot kimondását.

A szovjetellenes német agresszió megindulása után, de még a magyar hadüzenet előtt a párt határozatot fogadott el arról, hogy Magyarország háborúba lépésének megakadályozása érdekében az eddigieknél fokozottabban kell követelni Magyarország elszakadását a német fasisztáktól, mert ha az ország továbbra is Hitler mellett marad, szintén vesztes állam lesz. Ezért a párt éles Bárdossy-ellenes agitáció megindításáról határozott. Ez alkalommal a párt újabb körlevélben hívta fel az ellenzéki pártok és a szakszervezetek vezetőit, a kormány egyes, a háborúbalépés ellen fellépő tagjait, a közélet és a tudomány kiváló képviselőit a katasztrofális lépés megakadályozására.¹ A háborúhoz való csatlakozás megakadályozása szempontjából azonban ez elkésett akció volt, s a tömegek korábbi mozgósításának elmulasztása miatt nem is járt a szükséges eredménnyel.

A Szovjetunió elleni hadbalépés tényvé válása szükségessé tette az előállt helyzet alapos elemzését és a feladatok újbóli meghatározását, a politikai irányvonal továbbfejlesztését. Eddig az a feladat állt a munkásosztály és forradalmi pártja előtt, hogy a német fasizmus térhódítása és az uralkodó osztályok háborús tervei ellen mozgósítsa a nemzet haladó erőit, megakadályozza Magyarország háborúba sodródását. Most a feladat megváltozott. Ebben a helyzetben már nem a háborúbalépés megakadályozásáért, hanem *az országnak a háborúból való kiragadásáért kellett harcban szállni,* azért, hogy a magyar nép a német fasizmus segédesapatából a népek szabadságjogáért harcoló erők egyik osztagává váljék. A magyar népet át kellett vezetni a demokratikus hatalmak, mindenekelőtt a Szovjetunió oldalára. Ezért széles tömegeket átfogó szabadságharcot kellett szervezni a német fasizmus és magyar csatlósai ellen.

A MKP Központi Bizottsága közvetlenül a magyar hadbalépés után 1941. június 28-án újrolag elemezte a kialakult helyzetet, s továbbfejlesztett

¹ Lásd: Pl. Arch.: II—o—4. Orosz Dezső—Skolnik József visszaemlékezése. Ezt a körlevelet a párt a SzDP, az FKGP és a szakszervezet vezetőin kívül a kormány tagjai közül Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek és Bárcziházi Bárczy államtitkárnak, valamint a közélet és a tudomány kiválóságai közül Szentgyörgyi Albertnek, Ortutay Gyulának, Szekfű Gyulának stb. juttatta el.

a párt politikáját.² Megállapította az áprilisi ülés határozatának³ helyességét, de szükségesnek ítélte egyes pontjainak élesebb és világosabb megfogalmazását a hadbalépéssel előlalt új helyzetnek megfelelően. Mindenekelőtt világosabban és félreérthetlenebbül kellett megfogalmazni a párt fő stratégiai jelszavát. A „Független, szabad Magyarországot!” jelszó újraformulázását az a körülmény tette szükségessé, hogy a rendkívül gyorsan népszerűvé váló függetlenségi jelszót a legkülönbözőbb politikai csoportosulások igyekeztek kisajátítani és saját céljaiknak megfelelően propagálni.⁴

A függetlenség jelszavával való visszaélés megakadályozása megkövetelte a KMP által meghirdetett függetlenségi politika fő jelszavának pontosabb újraformulázását. A Központi Bizottság ezért a párt fő jelszavát — stratégiai tervének megfelelően — „*Független, szabad, demokratikus Magyarországot!*” jelszóra fejlesztette.⁵ A demokratikus jellegnek a stratégiai jelszóban való propagálása a továbbiakban nemcsak a függetlenségi jelszó kisajátítását volt hivatva megakadályozni, de egyúttal azt is tudatosította, hogy a párt a függetlenség védelme mellett a fennálló rendszer megváltoztatására is törekszik.

A Központi Bizottság szükségesnek látta olyan új jelszavak kiadását is, amelyek az új helyzetből fakadó közvetlen feladatokra mutatnak rá. Határozatában megállapította, hogy bár a helyzet rendkívül súlyos, de nem kilátástalan. A kiút a *különbéke*. Az új helyzetben a különbéke követelése vált a párt legfontosabb taktikai jelszavává, s ennek kiharcolására szólította fel a magyar nép demokratikus erőit.⁶ Ekkor adta ki a párt másik fontos taktikai jelszavát — az „Egy katonát sem Hitlernek!” jelszót — is.

A Munkásosztály mozgósítása s a demokratikus, nemzeti függetlenségi front kibontakoztatása érdekében a Központi Bizottság elhatározta,

² Ez a határozat sajnos eredeti formájában és szövegezésében még mindig nem került elő. Tartalmát a párt akkori vezetőinek és harcosainak visszaemlékezéseiből ismerjük.

³ A KMP KB 1941 áprilisi határozatában dolgozta ki a függetlenségi politika konkrét programját. A párt határozatában közös harcra szólította fel a magyar társadalom németellenes, demokratikus, hazafias erőit a következő program végrehajtása érdekében: 1. Azonnali szakítás Hitlerrel. 2. A magyar ipar továbbfejlesztése és gazdasági kapcsolatok kiépítése a dunavölgyi államokkal és mindenek előtt a Szovjetunióval. 3. A dolgozó parasztság földhöz juttatása. 4. A nemzetiségi kérdések rendezése a teljes jogegyenlőség alapján. 5. Az alkotmány, valamint az állami és társadalmi rend demokratizálása. Az alapvető demokratikus szabadságjogok biztosítása. Az általános, titkos választójog bevezetése. A bíróságok népbíróságokká való átalakítása. Az iskola és az egész oktatási rendszer demokratizálása. 6. Néphadsereg szervezése. 7. A szociális intézmények széleskörű kiépítése. A párt célkitűzéseit a határozat egy egységes jelszóban is összefoglalta: — „Független, szabad Magyarországot!” —, mely a párt fő stratégiai jelszava volt. A párt a háború folyamán mindvégig következetesen kitartott áprilisi határozatának és programjának alapeszméi mellett, azoktól lényegesen nem tért el, legfeljebb az objektív helyzet követelményeinek megfelelően egyes részletkövetelésekkel kiegészítette, illetve továbbfejlesztette.

⁴ A függetlenség hangoztatásának leple alatt pl. a királypártiak egy független arisztokratikus monarchia megteremtésére gondoltak. Az uralkodó osztályok németellenes, nyugatbarát körei a függetlenség hangoztatása ürügyén az immár két évtizedes hagyományokkal rendelkező, sajátos magyar fasiszta diktatúrát szerették volna fenntartani. A munkások egy részének szeme előtt pedig teljesen jóhiszeműen egy független, szabad tanácsköztársaság megteremtése lebegett. (Ld.: *Kállai Gyula*: A magyar függetlenségi mozgalom. Bpest, Szikra, 1948, 77. l.) A munkásmozgalmon belül egyes pártellenes frakciók, tudatosan kártevő szándékkal, szintén a szovjet Magyarország jelszavát propagálták.

⁵ Ld.: PI. Arch.: II—o—4. Orosz Dezső és Skolnik József visszaemlékezése.

⁶ Uo.

hogy a politikai irányvonal egységes értelmezése céljából körlevelet intéz a párt tagjaihoz, körlevéllel fordul a közéleti vezetőkhez, s részletes röplapot ad ki a dolgozók számára.⁷ A párt tagjaihoz intézett körlevélről nincs tudomásunk. A közéleti személyiségekhez 1941 augusztusában a Központi Bizottság elküldte a határozatban szereplő körlevelet, amelyben a különbéke kikényszerítése érdekében létrehozandó „Nemzeti Függetlenségi Front” magteremtésére szólította fel a legális ellenzéki pártok vezetőit, s a németellenes politikusokat.⁸ A dolgozókhoz szóló röplap kiadására ekkor még nem került sor.⁹

A magyar uralkodó osztályok és a kormány berkeiben a KMP intó szavai süket fülekre találtak, sőt két hónappal a háborúbalépés után — ez alkalommal már a németek kifejezett kívánságára — még mélyebbre sodorták az országot a háború örvényébe.¹⁰ Az antifasiszta hazafias erők pedig még nem eszméltek teljes egészében rá a nemzetre leselkedő veszély igazi nagyságára. Ezért a függetlenségi front kialakulási folyamatának meggyorsítása érdekében 1941. szeptember 1-én a KMP Központi Bizottsága újól foglalkozott a kormány által folytatott politika belátható katasztrofális következményével, s ezzel kapcsolatban a megoldásra váró feladatok meghatározásával. A párt határozatában¹¹ ismételten megállapította, a szovjetellenes háború súlyos terheket ró a magyar népre, fokozza gazdasági kifosztását, s a hadsereg idegen célok érdekében történő feláldozása az országot létének és függetlenségének legbiztosabb és legfontosabb védelmezőjétől fosztja meg. A határozat ismételten felhívta a figyelmet arra, hogy a háborus erőviszonyok alakulása a német fasizmus és csatlósainak vereségét teljesen bizonyossá teszi, s ez a körülmény Magyarországra nézve még az elsónél is súlyosabb Trianon veszélyét idézi fel, mert „annál biztosabban felosztják az országot a környező kapitalista országok, minél inkább legyengül Magyarország a Szovjetunió elleni háborúban”.¹²

A párt Központi Bizottsága ezért, a nemzet sorsáért érzett mély felelősségérzettől áthatva, elhatározta, hogy egész tevékenységét a következő megoldásra váró döntő főfeladatok alá rendeli: „*Magyarország fel-*

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ A széles tömegekhez szóló röplap kiadására egyrészt taktikai megfontolásokból, másrészt technikai okokból csak 1942 februárjában került sor.

¹⁰ A Szovjetunió elleni háború első két és fél hónapja merő ábránddá változtatta a német s vele együtt a magyar kormányköröknek a háború gyors befejezésébe vetett reményeit. Kezdték világossá válni egyes német katonai vezetők előtt, hogy ez alkalommal egy hosszú, keserves és igen sok áldozatot követelő háború vár rájuk. Ilyen körülmények között a német fasizták már nem csupán a magyar élelmiszerszállítások fokozására tartottak igényt, de azzal a követeléssel is felléptek, hogy Magyarország az eddigieknél nagyobb katonai erővel vegyen részt a Szovjetunió elleni háborúban, a leigázott területek „pacifikálásában”. 1941 szeptember elején Hitler főhadiszállásán lezajlott tárgyalásokon Horthyék vállalták, hogy „megszállási szolgálatra” újabb hét dandárt vezényelnek „az európai keresztény kultúra védelmére” céljából a szovjet nép ellen. (Ld.: *Nemes Dezső* : Magyarország felszabadítása. Bpest, Szikra. 1955. 16. l. és *Saly Dezső* : Szigorúan bizalmas. Bpest, Anonymus. 1945. 394. l.)

¹¹ A határozatot lásd: PI. Arch.: A. IV. 4/1941/88. A tárgyalt időszakból ez a párt egyetlen határozata, amely ha nem is teljes terjedelmét, de egyes részeit tekintve, eredeti szövegében rendelkezésünkre áll. A határozat egyes részeit ugyanis több példányban sokszorosítva a párt körlevél formájában eljuttatta az ellenzéki politikusokhoz és a közélet vezető férfiainhoz. Ez a körlevél áll jelenleg a történészek rendelkezésére.

¹² Uo.

szabadítása a német imperializmus igája alól; a német hadsereg eltávolítása az országból; a Szovjetunió elleni indokolatlan háború megszüntetése."¹³ (Ki-emelés tőlem—Z. E.) A kommunista párt akkori konkrét célkitűzéseit a határozat három pontban foglalta össze: a) A céltalan szovjetellenes háború megszüntetése és a magyar honvédség visszarendelése az ország határainak védelmére. b) A lakosság élelmiszerral való ellátásának biztosítása oly módon, hogy csupán a tényleges felesleg szállítható ki az országból. c) A falunak áruval való ellátása, s ennek érdekében az ország iparának további fejlesztése.¹⁴

A nemzeti függetlenség kiharcolására és a háborúból való kiválásra *elméletileg két lehetőség* állt a munkásosztály és pártja előtt: nyílt forradalmi harcban, polgárháború útján megdönteni a nemzeti függetlenséget kiárusító és agresszív háborús politikát folytató Horthy-fasizmust; vagy összefogva a haladó, hazafias, demokratikus erőket, széles, demokratikus függetlenségi tömegmozgalom útján megbuktatni a kapituláns kormányt, s olyan demokratikus nemzeti egységkormányt hozni létre, mely a tömegmozgalomra támaszkodva szembeszáll a német nyomással, kilép a háborúból, s védelmezi az ország függetlenségét.

Az első út ekkor *gyakorlatilag járhatatlan* volt a magyar kommunisták számára. A párt és a munkásosztály ekkor még nem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy nyíltan a rendszer megdöntésére törjön. A kispolgári és középrétegi tömegekben — de a munkások elmaradottabb rétegeiben is — bizonyos mértékig ekkor még éltek a Horthy-rendszerrel kapcsolatos illúziók. Ha a párt nyíltan a rendszer megdöntésére hívott volna fel, elszigetelődött volna a nemzet többi osztályától és rétegétől, amelyek ekkor még nem követték volna a munkásosztályt a Horthy-rendszer elleni nyílt forradalmi fellépés útján.

De a párt nem léphetett erre az útra azért sem, mert ezzel a taktikai vonallal lehetetlenné tette volna a németellenes nemzeti egység, a szabadságharc kibontakoztatását. Ilyen körülmények között nyílt forradalmi harcot, polgárháborút hirdetni, elkerülhetetlenül a nemzet németellenes hazafias erőinek megosztását eredményezte volna, hiszen a németellenes erők egy része nem lett volna hajlandó követni a pártot és a munkásosztályt ezen az úton, ellenkezőleg, e harcban a reakciót támogatta volna, aminek a függetlenségi mozgalom tömegbázisa látta volna a kárát. Révai József a párt II. világháború alatti politikai vonalát és taktikáját elemelve mutatott rá arra, hogy: „Ha egy nép szabadságharcot vív, vagy ha egy népnek szabadságharcot kellene vívnia, akkor polgárháborút hirdetni azt jelentené, hogy hátbatámadjuk a szabadságharcot, vagy hogy megakadályozzuk azt, hogy az a szabadságharc, amit ez a nép vívni akar, tényleg megindulhasson.”¹⁵

A párt ezekből a megfontolásokból kiindulva — bár a Horthy-rendszer megdöntésére törekedett —, taktikai megfontolásokból nem hirdetett nyílt harcot a Horthy-rendszer egésze ellen, hanem a németellenes nemzeti összefogás politikáját folytatta, s ennek *közvetlen céljaul a kapituláns Bárdossy-kormány megdöntését, egy demokratikus nemzeti egységkormány létrehozását, s*

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal. (Bpest, Szikra, 1949. 433. l.)

ezen az úton a háborúból való kiválást jelölte meg. A párt szeptemberi határozata ki is mondta, hogy a nemzeti szabadságharc időszakában a párt tevékenysége „nem irányul a meglévő állami és társadalmi rend *erőszakos megváltoztatására*”.¹⁶ (Kiemelés tőlem—Z. E.) A hangsúly itt az erőszakos szón van, ami nem a rendszer megdöntéséért folytatott osztályharc elejtését, hanem csupán e harc során az adott időszakban a polgárháború eszközeinek elvetését jelentette. Nem véletlen, hogy a párt áprilisi, júniusi és szeptemberi határozataiban nem közvetlenül a Horthy-rendszer megdöntésének, hanem „csak” a Bárdossy-kormány felszámolásának jelszavát adta ki, mely a széles tömegek számára nemcsak érthetőbb, de elfogadhatóbb is volt.

Ez a jelszó lehetővé tette a Horthy-rendszer lényegét még fel nem ismerő, de a nemzeti függetlenség védelmében érdekelt tömegek politikai érettségének, aktivitásának fokozását. Ugyanakkor nem jelentett lemondást a párt közvetlen stratégiai céljáról sem. A nemzeti egységkormány létrehozását a párt a nemzeti demokratikus forradalom teljes győzelméért folytatott harc *részének, első lépcsőjének tekintette*. „Ez az előfeltétele a szabad, független, demokratikus Magyarország megteremtésének” — írta már 1940 szeptemberében Schönherz Zoltán.¹⁷ A nemzeti egységkormány létrehozása tehát nem a demokratikus átalakulás győzelmét, hanem annak első komolyabb sikerét, a forradalom teljes győzelemrevitelének fontos lépcsőfokát és feltételét jelentette volna. E célkitűzés lehetővé tette, hogy a harc folyamán a Horthy-rendszer iránt még illúziókat tápláló tömegek eljussanak annak felismeréséhez, hogy a nemzeti függetlenséget csak a fasiszta rendszer gyökeres kiirtása, a demokratikus forradalom feladatainak következetes megoldása útján lehet biztosítani. Az egységkormány létrehozását követi a párt elképzelése szerint a Horthy-rendszer gyökeres felszámolása, egyrészt és kisebbbbrészt e kormány, másrészt és főleg a tömegmozgalom segítségével.

A kommunista párt Központi Bizottsága abból kiindulva, hogy a nemzeti függetlenség kivárása és a katasztrófa elhárítása a nemzet egyetemének érdeke, félreérthetetlenül kifejezésre juttatta azon elhatározását, hogy kész együttműködni mindazokkal az osztályokkal, társadalmi rétegekkel és csoportokkal, amelyek felismerték azokat a veszélyeket, „amelyeket a német fennhatóság és a háború folytatása a magyar nemzet számára jelent, és mindazokkal, akik hajlandók a fenti célok megvalósítása érdekében harcolni, pártállásukra való tekintet nélkül.”¹⁸ A nemzeti összefogás megvalósítása érdekében nyomatékosan figyelmeztette az ország németellenes demokratikus erőit, hogy hagyjanak fel az egymás elleni káros harcokkal, egy hatalmas, elementáris erejű nemzeti függetlenségi frontba egyesítsék erőiket, kölcsönösen erősítsék, támogassák egymást.¹⁹ A kommunista pártot ne tekintsék ellenségnek, szervezeteit és tagjait ne üldözzék, ellenkezőleg, tekintsék e harc során szövetségeseiknek, hiszen a „*KMP egész tevékenységét, tömegbefolyását és szervezeti erejét a közös nemzeti célok megvalósításáig kizárólag a közös ellenség, a megszálló német hatalom ellen fogja fordítani*”²⁰ (kiemelés tőlem — Z. E.) és teljes erejével, befolyásával a dolgozó tömegek mozgósításával támogat minden. a

¹⁶ PI. Arch.: A. IV. 4/1941/88.

¹⁷ PI. Arch.: A. IV. 28/6.

¹⁸ PI. Arch.: A. IV. 4/1941/88.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

nemzeti függetlenség védelmét és a háborúból való kiválást célzó kezdeményezést és megmozdulást.

A Központi Bizottság határozata utasította a már korábban létrehozott illegális Függetlenségi Bizottságot, hogy a németellenes nemzeti egység megteremtése érdekében haladéktalanul lépjen érintkezésbe az ellenzéki pártok, sőt még a kormánypárt vezetőségével is. A párt jelenlegi célkitűzéseinek ismertetésével igyekezzenek az egyes osztályok és pártok együttműködésének útjában álló akadályokat elhárítani, s indítványozza feléjük a különböző erők tömörítését, együttműködését „egy nemzeti alapon álló németellenes politikai mozgalom keretében”.²¹

Végül a párt határozatában azon reményének adott kifejezést, hogy a különböző németellenes pártok vezetői felismerik a nemzetre leselkedő veszély igazi nagyságát, a polgári politikusok felülemelkednek politikai előítéleteiken, osztálykorlátaikon, s felismerik a KMP javaslatának nagy politikai jelentőségét. „Az összes osztályoknak és pártoknak az együttműködése a végveszély elhárítására, a nemzetet legváltásosabb óráin segítheti át. Újabb Trianont háríthat el országunk feje felől, amely nemzeti létünk veszét is okozhatja.”²²

A KMP 1941. június 28-i és szeptember 1-i határozatai — mint látható — valóban a magyar társadalom akkori legalapvetőbb problémáira irányították a figyelmet. A KMP programjának továbbfejlesztésével és az új helyzetből fakadó feladatok pontos meghatározásával politikailag felkészült történelmi hivatása teljesítésére, a függetlenségi mozgalom megszervezésére, s abban a munkásosztály vezető szerepének biztosítására. A párt ez alkalommal is, mint a legtisztábban látó politikai csoportosulás, és a nemzeti függetlenség védelméért folytatandó harc kezdeményezője és irányítója jelentkezett a magyar politikai élet porondján.

A munkásegységfront és az antifasiszta, nemzeti, függetlenségi front megteremtését nem lehetett mindjárt a szervezési munkával kezdeni. A gyakorlati megszervezést első lépésként *politikai síkon kellett* előkészíteni. Ebből a szempontból a párt legsürgősebb feladata közvetlenül a háborúba lépés után az volt, hogy a haladó hazafias erőkkel, mindenekelőtt a munkásosztállyal megismertesse és elfogadtassa a függetlenség védelmének, az ország demokratikus átalakításának eszméjét, s az összefogás szükségességét.

A függetlenségi politika tömegméretekben való elterjesztésének szervezése és irányítása céljából a párt vezetősége 1941 júliusában egy háromtagú sajtó- és propagandabizottságot hozott létre Kállai Gyula, Dr. Földes Ferenc és Mód Aladár részvételével.²³ Közvetlen feladatuk a párt határozataiban foglaltak legális propagálása volt. A bizottság kezdeményezésével és irányításával augusztusban és szeptemberben széleskörű sajtóvita bontakozott ki a Népszava, Szabad Szó, Magyar Nemzet és a Független Magyarország hasábjain a függetlenségi politikáról, a munkásosztály, a parasztság és a középrétegek összefogásáról.²⁴

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Pl. Arch.: A. IV. 8/3.

²⁴ E vitával — tekintettel arra, hogy elsősorban nem a munkásegységfront, hanem a munkás-paraszt szövetség, valamint a középrétegekkel való összefogás problémakörére terjedt ki — minden részletére vonatkozóan nem foglalkozom. Csak azokra a mozgamatúra térek ki, melyek az egységfront szempontjából is alapvető jelentőségűek voltak. Ezek: a KMP és az SzDP jobboldalának és balszárnyának állásfoglalása a függetlenségi politika és a nemzeti összefogás alapvető kérdéseivel kapcsolatban.

A vitát Kállai Gyulának a „Sorsközösség — sorskérdés” c., Kovács Imre helytelen nézeteit bíráló²⁵ s a széles nemzeti összefogás szükségességét hangsúlyozó cikke indította el.²⁶ Kállai Gyula 1848 történelmi példájára hivatkozva mutatott rá arra, hogy bizonyos helyzetekben, amikor a nemzeti függetlenség megvédése kerül előtérbe, harci közösség jöhet létre, és kell is hogy létrejöjjön az alsó és felső osztályok között, s hozzátette: „Ma is ilyen összefogásra van szükség, ha meg akarjuk állani a helyünket a jelenlegi világégésben és ha meg akarjuk menteni a nép lelkében izzó követeléseknek nemcsak a jel-szavait, de tényét is.”²⁷

A vita csakhamar a középrétegekkel való összefogás kérdésére is kiterjedt. Már Kállai Gyula előbb említett cikke is érintette a munkás-paraszt szövetségnél szélesebb társadalmi összefogás szükségességét is. Még félreérthetlenebb és konkrétabb formában jelentkezett e történelmi szükségesség Földes Ferenc „Értsük meg egymást!” c. cikkében. E cikk a párt álláspontjának megfelelően igen határozottan tette fel a kérdést: lemondhat-e a demokratikus függetlenségi mozgalmat kezdeményező és vezető munkásosztály olyan szövetségesekről, akiket objektív érdekeik kisebb vagy nagyobb mértékben, de ebbe a táborba kényszerítenek? Szabad-e a pártnak és a munkásosztálynak eleve lemondania olyan rétegekről, csoportokról, személyekről, akiknek a megnyerésére bizonyos lehetőség mutatkozik? A válasz szintén félreérthetetlen és határozott volt: „*Nem!* Nemcsak a parasztság körében, hanem a középosztályban is találunk rétegeket, amelyeket jelenlegi helyzetük, de régebbi gondolkodásuk is a közös cél felé hajtanak.”²⁸

A párt politikájának a sajtó hasábjain való nyílt jelentkezése széles visszhangra talált. A magyar nemzetre leselkedő veszély felismerése arra készítette a középosztály egyes képviselőit, hogy szintén hallassák hangjukat, s részt kérjenek a függetlenség védelmének feladatából. Szinte egyidőben jelentek meg a Magyar Nemzet „Egy osztály védelmében!”²⁹ és a Független Magyarország „Bocsánat, hogy a polgár beleszól!”³⁰ c. cikkei, amelyek a középrétegek németellenes, demokratikus érzelmű csoportjainak álláspontját tükrözték.³¹ Bár felajánlkozásuk nem kis mértékben abból az aggodalomból táplálkozott, hogy a függetlenségért folytatott harctól való távolmaradásuk esetén esetleg az új hatalom sáncain kívül rekedhetnek, a párt mégis azonnal pozitíven reagált rá: „... a munkásság és a szegényparasztság együtthalad a közös

²⁵ Kovács Imre cikkeiben elismerte ugyan a munkás-paraszt szövetség szükségességét, de egyrészt annak lehetőségét az ipari munkások paraszti eredetében látta, másrészt a szövetségen belül még mindig tagadta a munkásosztály vezető szerepét. Ugyanakkor — nem értve meg a történelmi helyzet követelményeit — a munkás-paraszt szövetséget a munkásosztály és a dolgozó parasztság összefogására korlátozta, kirekesztve belőle a kulákságot, holott a nemzeti függetlenség megvédése az egész parasztság mozgósítását követelte meg.

²⁶ Népszava, 1941. aug. 3.

²⁷ Uo.

²⁸ Népszava, 1941. aug. 17.

²⁹ Magyar Nemzet, 1941. aug. 24.

³⁰ Független Magyarország, 1941. aug. 25. Ez a cikk azon véleményének adott kifejezést, hogy a függetlenség és szabadság védelme, az új Magyarország megteremtése „már nemcsak egyik, vagy másik társadalmi réteg ügye, vagy éppen kiváltsága, hanem az egész nemzeté. S abból jogosan nem lehet kizárni senkit, aki ennek a hazának polgára.”

³¹ A középrétegek állásfoglalásával kapcsolatban lásd még: a Magyar Nemzet aug. 31-i, szept. 28-i, a Független Magyarország szept. 1-i és a Pesti Hírlap szept. 15-i számait.

célhoz vezető úton — írta Földes Ferenc — minden olyan társadalmi réteggel és csoporttal, amelynek érdeke és eszménye a magyar szabadság és függetlenség.³²

A vita során a kommunista párt álláspontjának képviselői nyíltan hangoztatták a proletariátus hegemoniájának szükségességét a nemzeti összefogás keretén belül. Kállai Gyula, Kovács helytelen nézeteivel szemben, nyomatékosan hangsúlyozta a munkás-paraszt szövetségen belül a proletariátus hegemoniájának szükségességét. „Komoly szociológiai megfontolások mondatják ki velünk, hogy nem az ipari munkásság szövetségese a parasztságnak, hanem fordítva: *a parasztság sorakozik fel történelmi igényeinek megvalósítása érdekében a sokkal fejlettebb viszonyok között élő, szervezettebb, iskolázottabb és egységesebb ipari munkásság mögé.*”³³ Vallották — s ezt egyetlen fórum sem merte nyíltan kétségbe vonni —, hogy a szabadság és függetlenség védelmét célzó társadalmi összefogás kezdeményezője a munkásosztály volt.³⁴ A széles nyilvánosság elé tárták, hogy csak a munkásosztály képes a maga osztálycéljait „egybekapcsolni az egész nemzeti élet új fejlődési útjáért folyó harcra”, hogy csak a munkásosztály képes „a nép alaptörvényeinek szószólója és a nemzeti élet vezetésének előharcosa lenni”.³⁵

A sajtóvita során — bár aktívan nem kapcsolódtak be a sorsdöntő kérdések megvitatásába — hallatták hangjukat a jobboldali szociáldemokraták is. Azonban még hazánk háborúbasodrásából sem voltak képesek levonni a szinte önmagától kínálkozó következtetéseket, sőt továbbra is kitartottak korábbi káros álláspontjuk mellett. Szerintük a nemzeti egységből egyetlen társadalmi osztályt és réteget — így a népellenes és nemzetvesztő politikát folytató nagybirtokos osztályt és a monopoltörkések csoportját — sem lehet kizárni, és „semmi helye, hogy firtassuk az egyes osztályok és rétegek közötti ellentéteket . . .”³⁶ Az általuk elképzelt és propagált nemzeti egység ezek szerint csak a külső ellenség ellen jelentett volna — legalább is szavakban — „frontot”, nem számolva azzal, hogy a függetlenségünket lábbal tipró német fasizmus elleni harc eredményességének elengedhetetlen feltétele éppen a belső székértolóikkal való könyörtelen és következetes leszámolás volt. Tartalmát és következményeit tekintve, az effajta „nemzeti egység” az uralkodó osztályok reakciós, népellenes törekvéseit szolgálta volna, s nem a dolgozó osztályok felszabadulási törekvéseit, társadalmi felemelkedésének ügyét.

³² Földes Ferenc: „Szóljon bele a polgár”. Közli: „Munkásság, parasztság, polgárság.” (Összeállította: Kállai Gyula. Bpest, a SzDP kiadása. 1942. 37—38. l.)

³³ Kállai Gyula: „Sorsközösség — sorskérdés” (Népszava, 1941. aug. 3.).

³⁴ Földes Ferenc: „Értsük meg egymást” (Népszava, 1941. aug. 17.).

³⁵ Kállai Gyula: „Sorsközösség — sorskérdés”. Az értelmiség legjobb, a néphez közelálló tagjai e vita során meggyőződhetek arról, hogy az ezerszer „hazafiatlan”-nak kikiáltott munkásosztály a nemzeti szabadság és függetlenség hű védelmezője s a függetlenségi mozgalom kezdeményezője. Eljuthattak, mint ahogyan néhányan közülük el is jutottak, annak felismeréséhez, hogy új Magyarország kivívásában és felépítésében döntő szerep vár a munkásosztályra. Darvas József írja a „Város az ingoványon” c. könyvében: „. . . a csírázó új függetlenségi mozgalom elindítói éppen a baloldal emberei közül kerültek ki . . . Cikkemre rengeteg levelet kaptam baloldali munkásoktól, s ha volt is közülük szenvetélyesen tagadó írás, a legtöbbről a magyar munkásság történelmi szerepének öntudata sugárzott. Ha eddig nem is tudtam volna, ezek a levelek bizonyosan meggyőztek volna arról, hogy a »hazátlan bitanga« és »hazafiatlan« baloldali munkásságnak döntő szerepe lesz az igazi és szabad magyar hagyományok szellemében épülő új ország megteremtésében . . .” (59. l.)

³⁶ Népszava, 1941. aug. 24. Takács József: „Parasztegyeség — sorsközösség”

A szociáldemokrata mozgalom osztályharcos szárnya is állást foglalt a vitatott kérdésekkel kapcsolatban a Népszava 1941. augusztus 26., „Munkás-ság, parasztság, polgárság” c. szerkesztőségi cikkében. E cikk tanúsága szerint a demokratikus nemzeti összefogás osztálytartalmával kapcsolatos álláspontjukban is tapasztalható fejlődés. Míg a háborúbalépés előtt általánosságban beszéltek a dolgozó osztályok összefogásának szükségességéről, addig most már, a KMP szövetségi politikája elveinek megfelelően, részleteiben is meghatározták a demokratikus összefogás osztálytartalmát. Nemcsak megállapítják, hogy „a mai válságos, történelmi időben elengedhetetlennek tartjuk minden haladó, a magasabbrendű átalakulásért küzdő osztály, réteg és csoport együttműködését”³⁷, de helyes osztályalapról közelítik meg azt a kérdést is, hogy kikkel, mely társadalmi erőkkel haladhat együtt a munkásosztály. A baloldaliak a középosztálynak is csak azon egyedeivel tartották lehetségesnek az együttműködést, „akik vállalják a közös célokat és a közös munkát”.³⁸ Ezek a célok álláspontjuk szerint: „az egységes fejlődés, a szabadság légkörének megteremtése, az emberiség követelményeinek érvényesítése, az ország önállósága és függetlensége”.³⁹ Az összefogás céljának ilyen meghatározása ugyan még mindig homályos (ami a cenzúrával is magyarázható), de lényegében magában foglalja a megoldandó kettős feladat, a függetlenség védelmének és az ország demokratikus megújulásának célkitűzését.⁴⁰

Az álláspontjukat körvonalazó cikkből az is kiderül, hogy csak azok közös frontba tömörítését tartották lehetségesnek, akiket az érdekek azonossága kapcsol össze,⁴¹ s csak azokat szólítják a függetlenségi frontba, akik „hátsó gondolat nélkül, tökéletesen tisztázva a gondolatokat és az utakat, vállalva a nehézségeket és a küzdelmet, részt kérnek a közös munkából”.⁴²

A párt kezdeményezésére a legális sajtó hasábjain kibontakozott vita tulajdonképpen a függetlenségi mozgalom kibontakozásának kezdetét jelen-

³⁷ Népszava, 1941. aug. 26.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Egész propagandatevékenységüket nézve azonban az összkép korántsem volt ilyen egyértelmű és pozitív. Egyrészt egyre világosabban ismerték fel a közvetlenül megoldásra váró feladatok követelményeit, másrészt azonban nem voltak képesek figyelmüket s ezen keresztül a befolyásuk alatt állók figyelmét teljes egészében erre összpontosítani. A kellenél több figyelmet és energiát fordítottak a háború befejezése utáni „holnap”-pal, a szocializmussal kapcsolatos nézeteik propagálására. 1941 augusztus végén a Népszavában külön cikksorozatot indítottak ezzel a címmel: „Új világ a régi helyén”. Ezen belül többek között ilyen „aktuális” cikkeket jelentettek meg: „Az ipari termelés rendje”, „Az új agrárpolitika feladatai”, „Áruforgalom a fogyasztók érdekében”, „A világgazdaság megszervezése”, „Állami beavatkozás és népi ellenőrzés”, „Falanszter vagy a termelőerők és az emberiség felszabadulása”, „Út a kollektívizmus felé” stb. . . . Ezek a cikkek nemcsak elterelték bizonyos mértékig a figyelmet a német fasizmus és belső támaszaik elleni harc közvetlen feladatáról, de a szocialista perspektíva túlzott hangsúlyozásával sem használtak a demokratikus nemzeti összefogás ügyének.

⁴¹ Erdődy János: „Félreértés ne essék”. (Népszava, 1941. szept. 7.) Megállapították, hogy míg a munkásosztályt a parasztsággal a gazdasági és politikai érdekek teljes azonossága kovácsolja szoros szövetségbe, addig a proletariátus, valamint a polgárság és a középrétegek egyrésze között ilyen kapocs nincs. A polgárság megszűnt egészében haladó osztály lenni, a kispolgárság és az értelmiség pedig „nem találja meg a saját múltjához méltó hangját, nem tudja kitermelni magából sem a hivatott vezetőket, sem azokat a társadalmi erőket, amelyek megfelelő szerepet biztosíthatnának nekik a haladásért folytatott küzdelemben”. (Népszava, 1941. aug. 26.)

⁴² Uo. Ugyanezt a gondolatot fejezte ki a „Félreértés ne essék” c. cikkében Erdődy János is.

tette, s egyben a párt politikai vonalának nagyfokú népszerűségét is demonstrálta. A népünk lelkében élő — s az uralkodó osztályok által terjesztett nacionalizmussal szemben álló — igaz hazaszeretetet s az ország demokratikus átalakításának, szociális megújulásának vágya a fokozott terror és a reakciós ideológiai hadjárat ellenére, egyelőre ugyan csak elvi megnyilatkozások formájában, de már a felszínre tört. Az összefogás elvi felismerése pedig elengedhetetlen feltétele volt az együttműködés gyakorlati kibontakozásának. A párt politikai vonalának következetes propagálása meghozta első eredményeit.

A KMP a függetlenségi politika tömeges megértetése és elfogadtatása fontos módszerének tekintette *a haladó történelmi hagyományok ápolását* a munkásosztály soraiban. Ahhoz, hogy a munkások a küzdelem nemzeti jellegét megértsék, ismertetni kellett a magyar nép függetlenségi harcainak történetét. A munkásosztály elé kellett tární a magyar történelem sok évszázados tanulságát, hogy az ország függetlenségéért és szabadságáért folytatott küzdelem legáldozatkezsőbb harcosai mindig a dolgozó néptömegek voltak, s hogy ez a harc mindig elválaszthatatlanul összekapcsolódott az elnyomott tömegek felszabadulási törekvéseivel. A magyar történelem szabadságharcos hagyományainak ápolása megkönnyítette annak felismerését, hogy a tárgyalt időszakban is a nemzet összes hazafias, demokratikus erőinek összefogása vált szükségessé.

A párt e cél szolgálatába állította a Népszava hasábjain folytatott sajtópropaganda⁴³ mellett *a munkás kultúrcsoportok tevékenységét is*. Ezidáig a kultúrcsoportok tevékenységét a napi politikai harcoktól való elszakadás és a szűklátókörűség bizonyos mértékig szektás vonásai jellemezték, s előadásukat rendszerint illegálisan tartották meg.⁴⁴ A függetlenségi gondolatnak a munkásosztály soraiban való elterjesztése megkövetelte, hogy változtatva ezen a helyzeten, a munkás-kultúrcsoportok tevékenységét e cél szolgálatába állítsák. Kettős feladat várt ezzel kapcsolatban megoldásra. Egyrészt tartalmukat kellett megváltoztatni, összhangba hozni az aktuális politikai szükségletekkel, másrészt fel kellett számolni a tömegektől való elszakadottságukat, szűkkörűségüket, s el kellett érni, hogy előadásaikkal minél szélesebb munkástömegekhez szóljanak.

A kommunista párt sikeresen oldotta meg ezt a feladatot is. Sorra alakultak meg a vasasok, bőrösök, cukrászok munkás-színjátzó csoportjai, melyek előadásaikkal a magyar nemzeti szabadságharcos hagyományok és a magyar népi kultúra bátor ápolóinak és terjesztőinek bizonyultak. Előadásaikon főleg magyar klasszikus drámák és színművek — így többek között a Bánk bán és a Ludas Matyi —, legnagyobb költőink, Berzsenyi, Csokonai, Petőfi, Ady és József Attila versei, valamint Bartók és Kodály művei szerepeltek.⁴⁵ A nemzeti függetlenség és szabadság gondolatát ápoló előadásokat a széles nyilvánosság számára tartották.

A munkás kultúrcsoportok tevékenysége a függetlenségi gondolat terjesztése eredményes segítőjének bizonyult. Munkájuk hatása túlterjedt a mun-

⁴³ Ld. a Népszava 1941. aug. 20. „István király és Európa” (vezércikk) és 1941. szept. 14. (Egy régi háború emlékei. Látogatás a legidőszerűbb budapesti múzeumban. [Hadtörténelmi Múzeum]) és 1941. okt. 26. *Losonczy Géza*: „Négyszemközt a történelemmel. Látogatás a ceglédi Kossuth-Múzeumban” c. cikkei.

⁴⁴ PI. Arch.: II—0—4. Orosz Dezső és Skolnik József visszaemlékezése.

⁴⁵ *Kállai Gyula*: A magyar függetlenségi mozgalom. 1939—1945. Bpest, Szikra. 1955. 106. l.

kásosztály határain, s élénk érdeklődést váltott ki a középrétegek körében is. A polgári sajtó is kénytelen volt elismerni, hogy az ipari munkásság a magyar nemzeti kultúra részese és méltó terjesztője. „A munkásosztály a kultúra területén is a függetlenségi mozgalom élére állt.”⁴⁶

A KMP a függetlenségi politika elterjesztése, a harci szellem fokozása, valamint az egységes fellépés kialakítása és biztosítása érdekében a Szovjet-unió elleni háborúbalépés után fokozta szóbeli agitációs és propagandatevékenységét is a munkásosztály soraiban, főleg pedig a legális munkásszervezetekben.⁴⁷ Különösen a szakszervezetekben lendült fel az osztályharcos szellemű agitáció, melyben jelentős szerepet játszott a szociáldemokrata baloldal megerősödése és a kommunista politikához való közeledése is. A pártvezetőség és a Szakszervezeti Tanács által elrendelt gyülekezési tilalom ellenére a helyi szakszervezeti vezetők tudtával, sőt gyakran részvételével, napirenden voltak a féllegális, élesen háborúellenes összejövetelek és megbeszélések, olyannyira, hogy Peyer 1941 augusztusában a párttanács ülésén is kénytelen volt szóváteni és fellépni ellene.⁴⁸ A kommunista párt a politikájával szimpatizáló szervezett munkásokból az illegális pártsejtek irányításával kiterjedt röpiratszóró és jelszófeszítő hálózatot (csoportokat) hozott létre. Segítségükkel a kommunista agitáció illegális formája is erőteljesen fellendült,⁴⁹ s a párt jelszavai mind gyakrabban jelentek meg a budapesti házak falain.⁵⁰ A kommunisták

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ A SzDP tevékenységének minden eddigig felülmúló korlátozása következtében az agitáció súlypontja fokozottabb mértékben a szakszervezetekbe helyeződött át.

⁴⁸ Peyer az 1941 augusztusában megtartott párttanácsi ülésen éles szavakkal bélyegezte meg azokat a különösen újonnan megválasztott szakszervezeti vezetőket, akik „azt hiszik, hogy nekik már senki sem parancsol”, és akik „különböző szélső baloldali agitációra a szakszervezeti helyiségeket odaadták, illetve megtúrták, hogy ott összejöveteleket tartsanak...” (Pl. Arch.: A. XVII.1/1941/84).

⁴⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy 1941-ben a párt taktikai megfontolásokból illegális tevékenységben nem saját neve alatt jelentkezett. Az agitáció jelszavas formáját a párt nevének aláírása nélkül folytatta, az ellenzéki pártok vezetőihez, a közéleti férfiakhoz küldött körleveleket pedig „Független Magyarország Bizottság” aláírással látta el. (Ld.: Pl. Arch.: H—g—, Gács László visszaemlékezése.) A széles tömegekhez szóló önálló röpirattal a párt ekkor még nem jelentkezett. Két megfontolás készítette a pártot a függetlenségi mozgalomban betöltött szerepének tudatos elkonspirálására, a kettős illegálitásban vonulásra. Egyrészt a Központi Bizottság ezúton kívánta megkönnyíteni a középrétegek és az egyes polgári csoportok bevonását a függetlenségi mozgalomba, nehogy a párt nyílt jelentkezése, vezető szerepének felismerése távoltartsa ezeket az ingadozó kommunistáellenes erőket. (Ld.: Pl. Arch.: Gy. 1955—1 BN. 57. A MKP Központi Vezetősége 1944. dec. 20—23-i ülésén Horváth Márton beszámolóját.) E taktika eredményeként a függetlenségi mozgalom látható vezetője a SzDP, ideológiai hangadója a Népszava volt, s ezért e rétegek valóban bátrabban közeledtek a függetlenség védelmének eszméje felé. Másrészt ezzel a taktikai lépéssel a Központi Bizottság a párt zavartalan szervezeti kiépítését kívánta biztosítani. A párt kettős illegálitásban vitelével el akarták terelni a nyomozó szervek figyelmét a párttól, ezúton akarták megakadályozni, hogy tudomást szerezzenek a párt létéről, s még a szervezeti kiépítés időszakában veszteségeket okozzanak az illegális szervezetnek. Alapjaiban ez a taktikai megfontolás is beváltotta a hozzáfűzött reményeket. A reorganizálást lényegében nagyobb lebukások nélkül sikerült befejezni. A párt nevének tudatos elkonspirálása ugyanakkor negatív következményekkel is járt. Megnehezítette a munkástömegek részére a függetlenségi mozgalomban a KMP által betöltött hegemon szerep felismerését, s ideiglenesen bizonyos mértékig megkönnyítette a pártellenes frakciók csoportok azon törekvését, hogy álradiális jelszavakkal megzavarják a munkásosztály egy részének tudatát.

⁵⁰ A honvéd vezérkar főnöke 1941. júl. 9-i bizalmas tájékoztatójában arról tudatta a belügyminisztert, hogy az „utóbbi időben Budapest területén, de főleg a külterületeken a kommunista röpiratszórás és a kommunista jelvényeknek falrafestése mind gyakrabban előfordul”. (Pl. Arch.: A. IV.4/1941/58.)

a baloldali szociáldemokraták támogatásával egyúttal fokozott üzemi és házfő agitációt fejtettek ki a munkásosztály soraiban.⁵¹ Megélenkült a kommunisták tevékenysége a vidéki városokban is.⁵²

A függetlenségi politika különböző csatornákon történő terjesztésével és népszerűsítésével párhuzamosan a KMP politikai befolyásának növelése és a háborúellenes harc fokozatos kibontakozása céljából szükségesnek tartotta olyan *akciók* kezdeményezését és szervezését is, amelyek széles munkástömegek mindennapi érdekeivel és támogatásával találkozhatnak, s amelyek éppen ezért alkalmasak a kommunista politika iránti szimpátia fokozására is. E célból a Központi Bizottság felszólította a szakszervezetekben dolgozó kommunistákat, hogy kezdeményezzenek akciókat a munkások életkörülményeinek további rosszabbodása, a drágaság fokozódása ellen, az élelmiszeri viszonyok megjavításáért, az élelmiszer fejadagok felemeléséért, a munkások üzemi ellátásának biztosításáért, egyszóval a háború terheinek a munkásosztály vállára való áthárításának megakadályozásáért.⁵³ Utasította a párttagságot, hogy az akciókat egységfront alapon szervezzék, s ezekbe az akciókba igyekezzenek bevonni a szervezett és szervezetlen munkások mellett a keresztényszocialista, sőt a nyilas munkásokat is.⁵⁴

A fenti irányelvek a gyakorlati életben hamarosan realizálódtak. A párt a szociáldemokrata baloldal támogatásával akciókat indított a munkások kenyérfejadagjának felemeléséért, valamint a nehéz testi munkakategória olyan szakmákra való kiterjesztéséért, amelyeket eddig nem soroltak ide.⁵⁵ Mozgalmat kezdeményezett azért, hogy az egyes üzemek maguk biztosítsák saját munkásaik élelmiszerellátását, s megfelelő élelmiszerkészletekről

⁵¹ PI. Arch.: A. IV. 28/6. Dr. Róth Imre Endre visszaemlékezése.

⁵² 1941. júl. 2-án a kaposvári rendőrkapitány a következőket jelentette: „Azon magyar állampolgárok között, akik mint kommunista érzelműek ismeretesek hatóságunk előtt, élénk mozgolódás észlelhető.” (PI. Arch.: A. IV. 24/1941/10.) Ugyancsak a kommunisták megélenkült tevékenységéről számolt be 1941. jún. havi helyzetjelentésében a gyergyószentmiklósi rendőrkapitány is. (PI. Arch.: A. IV. 27/18.)

⁵³ A Szovjetunió elleni háborúba való belépés és a Németországba irányuló élelmiszerkivitel ugrásszerű megnövekedése következtében a munkásosztály gazdasági helyzetét is a fokozatos rosszabbodás jellemezte. A forgalmiadó kulesot a kormány az addigi 4%-ról 5%-ra emelte fel. (Magyarországi Rendeletk Tára, 1941 II. köt. 2058—2066. l.) Bevezették a hadfelszerelési adót, mely az eddig kivetett összadók 10%-át tette ki. (Uo. 2081—2084. l.) A megélhetési viszonyok fokozatosan rosszabbodtak. Az alapvető közszükségleti cikkek árai állandóan emelkedtek, s a kormány igen gyakran — főleg vidéken — még a rendeletileg megállapított fejadagokat sem tudta biztosítani. A vidéki rendőrkapitányok helyzetjelentéseiben szinte állandóan visszatérő mozzanat a drágaság növekedése és a közellátási helyzet rosszabbodása. „A lakosság gazdasági helyzete az elmúlt hó folyamán tovább romlott. A kereseti és megélhetési viszonyok súlyosbodtak. A fontos közszükségleti cikkek ára állandóan emelkedik” — jelentette 1941. júl. 13-án a nagyvárad rendőrkapitány. (PI. Arch.: A. XXII. 3/45/1941/16.) A kolozsvári rendőrkapitány szeptemberi jelentésében arról számolt be, hogy a drágaság újszólván óráról órára nő, amely jelenség „a város lakosságának minden rétegét most már alig elbírható mértékben sújtja”. (PI. Arch.: XXII. 3/45/1941/27.) Ezzel kapcsolatban ld. még: a PI. Archivumban A. XXII. 3/45/1941/10. és az A. XXII. 3/45/1941/16. jelzet alatt elhelyezett iratokat.)

⁵⁴ PI. Arch.: H—o—4. Orosz Dezső és Skolnik József visszaemlékezése.

⁵⁵ A MÉMOSz festő szakosztályának vezetősége a kommunisták kezdeményezésére pl. elhatározta, hogy bendványban és küldöttségileg követeli az illetékes minisztériumtól a kenyérfejadagok felemelését. Ezt a követelést az okt. 19-én megtartott közgyűlés teljes egészében magáévá is tette. (Ld.: PI. Arch.: Ész. III. 6/1941/2.) Hasonló követeléssel fordult 1941 okt. elején a közellátásügyi miniszterhez a textilipari munkások szövetsége is. (Népszava, 1941. okt. 2. „A textilipari munkások és a kenyérfejadag”).

gondoskodjanak, hogy az ellátás télen is — vagonhiány vagy egyéb akadályok esetén — biztosítva legyen.⁵⁶ Egy sor szakmában bérmozgalmat kezdeményeztek az árak és bérek korábbi arányának visszaállítása céljából.⁵⁷ A szakszervezetek alapot létesítettek a hadbavonult munkások családjainak segélyezésére, ami biztosította a munkásszervezetek és a bevonult hozzátartozói közötti kapcsolatok fennmaradását.⁵⁸ Ezen akciók sikerét jórészt az biztosította, hogy a baloldali szakszervezeti vezetők magukévá tették a kommunisták kezdeményezését, s vállalták azok megszervezését és legális irányítását. E gazdasági akciók során szélesebb területen bontakozott ki a két párt tagjainak együttes harca.

A napi akciók kezdeményezése és szervezése során a kommunista párt *szerves egységbe kapcsolta a munkások szociális helyzetének megjavításáért folytatott küzdelmet a függetlenségi, háborúellenes mozgalom követelményeivel.* E kapcsolat sikeres megoldása egyrészt a munkásegységfront létrehozásáért folytatott harc nagy emelője volt, másrészt a pártot és a munkásosztályt segítette a függetlenségi mozgalom élére emelni, növelte briliánsát és tekintélyét.⁵⁹

1941 második felében az eddigieknél fokozottabban bekapcsolódott a magyar nép felvilágosításába, a függetlenség védelme szükségességének propagálásába és a háborúellenes hangulat felszításába *a Szovjetunióban élő magyar kommunista emigráció is.* A moszkvai emigráció korábban — míg a kapcsolatok megléte ezt lehetővé tette — ideológiai és politikai síkon közvetlenül is az itthoni mozgalom segítségére volt. A kapcsolatok megszakadása után ez a támogatás az éter hullámain jutott el a hazai mozgalomhoz.

Magyarország háborúba lépése után az emigráció fokozta a magyar nép felvilágosítása érdekében végzett munkáját. A Kossuth-Rádió megszervezéséig a magyar nép felé irányuló agitáció fő eszköze a moszkvai rádió magyar nyelvű adása volt, amelyet a moszkvai emigráció szerkesztett. Az eddigi napi egyszeri adás számát 1941. jun. 27. után négyre, majd fokozatosan napi hétszeri műsorközlésre emelték.⁶⁰ Az adásokban nem csupán a világpolitika eseményeiről adtak a valóságnak megfelelő híu képet, de egyúttal behatóan foglalkoztak a magyar népre háruló feladatokkal is.

1941 őszén a Szovjetunióban élő emigráció, a Komintern határozatára, a szovjet kormány segítségével létrehozta a magyar függetlenségi mozgalom

⁵⁶ A Vasmunkás Szövetség 1941. szept. 7-én megtartott közgyűlésén a küldöttek éles hangon bírálták a hatóságokat a szociális törvények és rendeletek be nem tartása, a jelentősen megromlott élelmiszeri állapotok miatt, s követelték az üzemi ellátás bevezetését. (Ld.: Népszava, 1941. szept. 10.) Hasonló hangulat és követelések jegyében zajlott le okt. 19-én a Bőripari Munkások Szövetségének közgyűlése is. (Ld.: Népszava, 1941. okt. 21.) Október elején a Villamos Alkalmazottak Szövetségének küldöttsége — élén Tóth Mihállyal, a KMP KB tagjával — a vezérigazgatótól ugyancsak az alapvető élelmiszerek és közszükségleti cikkek központi, üzemi biztosítását követelte. (Ld.: Magyar Szakszervezeti Értesítő, 1941. nov. 1.)

⁵⁷ Bérmozgalmakra került sor — főleg a vidéki városokban, Pécsen és Debrecenben — a bányamunkások, vasmunkások, fások, szabók és bőripari munkások részéről. (Ld.: PI. Arch.: Baloldali összesítő jelentés, 1941. okt. 31. és Népszava 1941. okt. 21.)

⁵⁸ PI. Arch.: II—o—4. Orosz Dezső és Skolnik József visszaemlékezése.

⁵⁹ A csendőrség központi nyomozó parancsnokság 1941. júl. 11-i jelentése szerint a párt ilyen irányú tevékenysége „különösen a nincstelen és ellátatlan néptömegek között talált talajra, ahol a közellátás nehézségei nagyobb mértékben éreztették hatásukat”. (PI. Arch.: A. IV./1941/77.)

⁶⁰ *Máté György*: Szikrából lobban a léng. (Bpest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1956. 114. l.)

fontos agitációs fegyverét, a *Kossuth Rádiót*.⁶¹ A Kossuth Rádió szeptember végén kezdte meg működését.⁶²

A Kossuth Rádió felvilágosító tevékenységét igen hatásos formában fejtette ki. Adásai mindig valamilyen eseményhez vagy hírhez kapcsolódtak, s rövid, de világos és igen agitatív cikkekben ezek kapcsán mutattak rá a magyar nép előtt álló feladatokra. Adásai így mindig aktuálisak és élők voltak, ami különösen nagy vonzó hatást gyakorolt a nép igazságra szomjazó rétegeire. A Kossuth Rádiót rendszeresen hallgatók állandóan tájékozottak voltak a legfrissebb eseményekről, s mélyen beleláttak az uralkodó osztályok politikájának lényegébe, átláttak hazugságaikon, fondorlataikon. A moszkvai magyar emigráció a Kossuth Rádió segítségével így — a harcra szólító felhívások mellett — állandóan friss agitációs érvekkel fegyverezte fel hallgatóit az irányított sajtó és rádió hazugságaival, szemfényvesztéseivel szemben.

A Kossuth Rádió tevékenységében és a Moszkvai Rádió magyarnyelvű adásaiban állandóan visszatérő probléma volt a háború rabló, igazságtalan jellegének leleplezése. Felhívták a magyar nép figyelmét Hitler Magyarországgal kapcsolatos terveire, az ország függetlenségének elvesztésére. Rámutattak arra, hogy „ez a háború nem a magyar nép háborúja”,⁶³ hogy a magyar katonák idegen érdekekért véreznék a szovjet fronton. Figyelmeztették a népet, hogy „Magyarország csak akkor lehet újra szabad, ha Hitler uralma megdőlt”⁶⁴, s ha a magyar nép is bekapcsolódik a szabadságszerető népek antifasiszta egységfrontjába. Igyekeztek felvilágosítani a fasiszta propaganda által félrevezetteket arról, hogy a fasiszta Németországgal szövetségben nemcsak a Hitler segítségével Magyarországhoz csatolt területeket veszítjük el, de önálló állami létünk forog kockán, s hogy a magyarlakta területeket csak a szövetséges hatalmakkal egységfrontban vívott harccal lehet biztosítani.⁶⁵

Rendszeresen foglalkozott a magyar emigráció a dolgozó nép gazdasági helyzetének alakulásával s az ország német részről történő gazdasági kirablásával. Adásaikban megállapították, hogy a kormány népellenes közellátási rendszere miatt a dolgozók helyzete fokozatosan romlik, s ezért aggodalommal néznek az 1941/42-es tél elé.⁶⁶ Feltárták a magyar nép előtt ennek igazi okát is: a kormány nemcsak a valóban feleslegként jelentkező élelmiszerkészleteket adja át a németeknek, hanem a nép szájából elvonja a legszükségesebb élelmiszereket is, csak hogy kielégíthesse az egyre növekvő német igényeket. „A nácik megkapnak mindent, mi pedig cserébe *ígéretet*. áru- és élelmiszerhiányt kapunk” — sugározta a Kossuth Rádió.⁶⁷

A Kossuth Rádió állandó agitációt folytatott a háború- és németellenes nemzeti összefogás létrehozása érdekében. Tudatosította hallgatóiban, hogy a

⁶¹ Szerkesztője Révai József volt, a szerkesztőbizottság tagjai pedig nagyjából azonosak voltak a moszkvai rádió magyar nyelvű adásának szerzőivel. (Ld.: PI. Arch.: Révai József visszaemlékezése.)

⁶² Programadó cikke és első adásai sajnos nem állnak rendelkezésre. Az első meglévő adás anyagának kelte 1941. okt. 29.

⁶³ PI. Arch.: Kossuth Rádió, 1941. okt. 29.

⁶⁴ PI. Arch.: MTI. Rádiófigyelő. 1941. szept. 8. A Moszkvai Rádió magyarnyelvű adása.

⁶⁵ „Nem szabad megengedni, hogy megint a magyar nép fizesse a számlát a németek és magyar csatlósaiak bűneiért. *Le kell szakítani Magyarországot a tengelyhatalmaktól, amíg nem késő.*”

⁶⁶ Ld.: Uo. 1941. nov. 15.

⁶⁷ Uo. 1941. nov. 16.

magyar uralkodó osztályok saját elhatározásukból nem képesek az országot kiszakítani a fasiszta tömbből. Az országot a fenyegető katasztrófától csak egy „erőteljes, következetes, semmi áldozattól vissza nem riadó német-, náci-ellenes politika” mentheti meg.⁶⁸ Ennek érdekében azonban egyesíteni kell az összes nemzeti erőket, egy hatalmas függetlenségi frontot kell létrehozni. „Ebben a frontban politikai és osztálykülönbségre való tekintet nélkül *mindenkinek* ott a helye, akinek országunk *szabadsága, békéje* és függetlensége a szívében fekszik.”⁶⁹

A Szovjetunióban élő magyar kommunisták az éter hullámain, a Szovjetunió ellen folyó rablőháború akadályozására szólították fel a dolgozókat. Adásaikban rámutattak arra, hogy „ma a totális háború idején mindenütt harc tér van. Katona a munkás is, aki Csepelen, Diósgyőrön, Ózdon, a Váci úti gyárakban dolgozik”.⁷⁰ Felszólították a munkásokat, hogy szórjanak homokot Hitler és magyar csatlósai háborús gépezetébe, lassítsák a termelést, szabotáljanak, ériék el, hogy a magyar gazdaság minél kevesebbel járuljon hozzá a rablőháborúhoz. A szabotázsakciók tömegessé tételét forszírozták.⁷¹

A rádió hullámain állandó harcot folytattak a magyar hadsereg megmentéséért. A dolgozók elé tárták a fronton lévő magyar haderő helyzetét, megalázottságát, a németeknek való kiszolgáltatottságát, zsoldos szerepét, a hadsereg igazi veszteségeit. Figyelmeztették a nemzetet, hogy Hitler Magyarország gazdasági kizsákmányolása mellett mind több magyar ágyútöltelékot követel örült tervei megvalósításához.⁷² „Elég magyar vér folyt már a német érdekekért! Vissza a magyar katonákkal az orosz frontról!” — követelte a Kossuth Rádió.⁷³ Rámutattak arra, hogy a magyar hadseregre a nemzeti függetlenség védelme érdekében az ország határain van szükség. A Kossuth Rádió központi jelszava volt: „Hozzák haza honvédeinket!”

A Kossuth Rádió adásaival, a háborúellenes és antifasiszta propagandával jelentős mértékben hozzájárult népünk felvilágosításához, a függetlenségi mozgalom kibontakoztatásához. Annak ellenére, hogy a kormány a legszigorúbb rendszabályokkal fenyegetőzött és súlyos büntetéseket helyezett kilátásba, idehaza elég széleskörű hallgatósága volt. A munkások egymásközött terjesztették, hogy „a Kossuth Rádió mondja meg este 10 órakor az igazságot”.⁷⁴ A baloldali érzelmű munkások felfogása szerint a moszkvai rádió és a Kossuth

⁶⁸ Uo. 1941. nov. 3.

⁶⁹ A Kossuth Rádió külön felhívással fordult az értelmiséghez, hogy politikai súlyával, nagy közvéleményformáló erejével segítse elő a néptömegek felvilágosítását, a függetlenségi mozgalom kibontakozását. (Uo. 1941. nov. 21.)

⁷⁰ Uo. 1941. nov. 12.

⁷¹ Valóságos szabotázs-iskolát indítottak a moszkvai rádió és a Kossuth Rádió hullámain. Szinte naponként oktatták ki a dolgozókat — mindenekelőtt a hadiüzemi munkásokat — a szabotázsakciók jelentőségére és fortélyaira. A moszkvai rádió magyar nyelvű adásában 1941. szept. 15-én a következő felhívással fordult a magyar néphez: „Magyarok! Ne hagyjátok magatokat! Rejtsétek el a gabonáitokat, siklassátok ki a német katonavonásokat, gyűjtsátok fel a benzinraktárakat, az arsenálokat! Zaklassátok azokat, akik rabságba hajszoltak benneteket! Buzdítsátok fiaitokat, hogy fordítsák fegyvereiket a német fasizmus ellen. Ösztökéljétek a katonákat, hogy álljanak a Vörös Hadsereg oldalára! Küzdjétek elszántan vezérünk és apánk, Kossuth Lajos Magyarországaért. Így a magyar szabadság ügye diadalmaskodni fog.” (PI. Arch.: MTI. Rádiófigyelő, 1941. szept. 15.)

⁷² Ld.: a moszkvai rádió 1941. szept. 9-i magyar nyelvű adását. (PI. Arch.: MTI. Rádiófigyelő.)

⁷³ PI. Arch.: Kossuth Rádió. 1941. nov. 14.

⁷⁴ PI. Arch.: Baloldali összesítő jelentés. 1942. márc. 20.

Rádió — mint arról az egyik rendőrségi jelentés is beszámolt — „követendő magatartásukra adnak irányelveket és utasításokat”.⁷⁵ Különösen a párttal közvetlen kapcsolatban nem álló kommunisták és osztályharcos szellemű munkások tekintették a Kossuth Rádió adásait irányadónak. Nemcsak megszervezték az adások csoportos hallgatását, de útmutatásait igyekeztek a gyakorlati életben is megvalósítani. Háborúellenes agitációt fejtettek ki, bérharcokat kezdeményeztek, a házak falaira és a kerítésekre a Kossuth Rádió által kiadott háború- és németellenes jelszavakat festettek, sőt, ha nem is tömegesen, de kisebb szabotázsakciókat is végrehajtottak.⁷⁶ Számukra a Kossuth Rádió jelentette az egyetlen felvilágosító fórumot, s ezért a Szovjetunióban a magyar szabadságért tevékenykedő kommunisták útmutatása nem maradt pusztába kiáltott szó, hanem a háborúellenes függetlenségi mozgalomban realizálódott.

A Kossuth Rádió népfrontos elvek alapján működő adó volt. Tevékenységének hatásosságát csökkentette, hogy taktikai megfontolásból ebben az időben túlságosan elkonspirálták a munkásosztálynak a függetlenségi mozgalomban betöltött vezető szerepét. Adásaikban külön szóltak — nem is egy alkalommal — az ifjúsághoz, az értelmiséghez, de 1941-ben egyetlen alkalommal sem fordultak külön a munkásosztályhoz, nem foglalkoztak a munkásosztályra és pártjára háruló feladatokkal. E téren némi változás csak 1942 elején, főleg pedig tavaszán következett be.⁷⁷

A munkásosztály vezető szerepének tudatos elkonspirálása azt eredményezte, hogy a KMP Központi Bizottsága nem ismerte fel a Kossuth Rádió kommunista irányítását, nem tudta, hogy hullámain a moszkvai emigráció jelentkezik. Megnehezítette a tisztánlátást e téren az is, hogy a Kossuth Rádió mellett még másik három titkos magyar nyelvű, antifasiszta rádió is sugározott adásokat.⁷⁸

A munkásosztály vezető szerepének elhallgatása megnehezítette az eligazodást a négy titkos adó között. A párt Központi Bizottsága ezért — bár rendszeresen meghallgatta a többi adóval együtt a Kossuth Rádió adásait is, — tevékenysége szempontjából a moszkvai rádió magyar nyelvű adásait tekintette irányadónak, mert arról pontosan tudta, hogy kommunisták szerkesztik, s adásait az emigrációban élő kommunisták tanácsaiként fogta fel.⁷⁹

A KMP-nek a függetlenségi politika tömegméretben való elterjesztésére és saját politikai befolyásának növelésére irányuló erőfeszítése nem volt eredménytelen. *A munkásegység és a nemzeti függetlenségi front gondolata a szervezett munkások közt rohamosan terjedt, s 1941 őszéig túlnyomó többségük magáévá tette.*⁸⁰ A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek munkástagsága erőteljesen

⁷⁵ Uo. 1942. febr. 13.

⁷⁶ Ld.: PI. Arch.: II—k—145. Krancz Pál visszaemlékezése.

⁷⁷ A Kossuth Rádió első ízben 1942. jan. 26-án „A magyar munkások és Hitler háborúja” c. adásában foglalkozott a munkásosztály szerepével.

⁷⁸ A Kossuth Rádió mellett működtek még a „Petőfi Rádió”, a „Szabad Magyarország” és az „Erdélyi Rádió” elnevezésű titkos adók, melyek nyugati országok területről szintén naponta sugározták adásaikat. (PI. Arch.: MTI. Rádiófigyelő. 1941. dec. 15. Összefoglaló jelentés.)

⁷⁹ Ezzel egyidejűleg a Szovjetunióban élő magyar kommunisták felkészültek a frontpropagandára és a hadifoglyok közt végzendő antifasiszta nevelő munkára, sőt a partizánharcokra is.

⁸⁰ „1941 őszéig a nemzeti függetlenségi front gondolatát sikerült a munkásszervezetekben elterjeszteni” — írják visszaemlékezésükben Orosz Dezső és Skolnik József. (PI. Arch.: II—o—4.)

közlekedett a kommunista mozgalom felé.⁸¹ A munkásosztály soraiban a nemzeti függetlenség védelme és a társadalmi felszabadulás eszméje mellett erőteljes közhangulat keletkezett. Mindezek következtében jelentősen megnőtt a párt tekintélye, politikai befolyása. A KMP háború alatt kiadott jelszavai: „Le a Bárdossy-kormánnyal!”, „Azonnali különbékét!”, „Egy magyar katonát sem Hitlernek!”, „Le a drágasággal!”, „Több bért!”, „Földosztást!”, „Független, szabad, demokratikus Magyarországot!” — jóval szélesebb tömegekhez jutottak el, mint a korábban kiadott jelszavak az utóbbi 8—10 év alatt bármikor. Felfigyelt 1941 őszén a kommunista és baloldali szociáldemokrata propaganda eredményeire a kormányzat is. Szombathelyi Ferenc — aki a Szovjetunió elleni támadás megindulása után a vezérkar főnöke lett — a Bárdossy-per folyamán tanúvallomásában arról vallott, hogy: „... már 1941-ben olyan jelenségek mutatkoztak, amelyek alapján meg kellett állapítani, hogy a társadalmi béke és rend annyira meg volt bontva, a békepropaganda, a pacifista tevékenység oly erősen folyt, hogy itt feltétlenül biztosítani kellett a belső rendet”.⁸² A szervezett munkások nemcsak megértették és magukévá tették a KMP politikáját, de jelentős részük résztvett a párt által kezdeményezett napi akciókban is.

*

A függetlenségi politika népszerűvé válása a munkásosztály — azon belül is főleg a szervezett munkásság — soraiban kedvező lehetőséget teremtett a munkásegység, a kommunisták és szociáldemokraták közötti akcióegység megteremtésére.

A párt megnövekedett politikai befolyása azonban még nem párosult kellő mértékben a szervezeti befolyással. A párt szervezeti reorganizálása még éppen csak hogy befejeződött, a szervezeti megerősítés viszont még mint további feladat jelentkezett. Az illegális szervezeti hálózat kiépítése elmaradt a politikai befolyás gyors növekedése mögött. Nem rendelkezett még a párt elegendő mértékben alsó és középső funkciókkal a legális munkásmozgalomban, s az e posztokon lévő, túlnyomó részben baloldali érzelmű funkcionáriusokkal nem voltak még kielégítő kapcsolatai. A szervezeti vezetés lehetőségei ezért még jelentős részben korlátozottak voltak, ami akadályozta a megnövekedett politikai befolyás konkrét akciókra váltását. Ezért a pártvezetés szükségesnek találta — a munkásegységfront gyakorlati létrehozása érdekében — az illegális párt szervezeti megerősítését, irányító, vezető tevékenységének fokozását, valamint azt, hogy a kommunisták az eddigieknél fokozottabban törekedjenek a szociáldemokrata mozgalom alsó és középső funkcióinak meghódítására, illetve a tisztségeket betöltő becsületes szociáldemokraták támogatásának megnyerésére.⁸³ A munkásosztály aktív háborúellenes harcának kibontakoztatása, a munkásegység gyakorlati megteremtése erős, szervezetileg széles területen kiépített, a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben sok-

⁸¹ PI. Arch.: A. XVII. 1/1941/46.

⁸² A SzDP vádat emel. (Bpest, 1946. 21. l.)

⁸³ PI. Arch.: H—o—4. Orosz Dezső és Skolnik József visszaemlékezése. Erről a törekvéstről számol be egy 1941. jún. 13-i csendőrségi jelentés is: „A kommunista munkásság körében a párt és szakszervezetek forradalmasítását tartják szükségesnek és hangsúlyoztatják, hogy meg kell szerezniök ennek érdekében a vezető helyeket is...” (PI. Arch.: Baloldali összesítő jelentés. 1941. jún. 13.)

oldalú kapcsolatokkal rendelkező, akciók szervezésére és lebonyolítására is képes kommunista pártot követelt meg.

A kiélezett történelmi helyzet, a feladatok megsokasodása és a párt fokozott védelme az egyre kíméletlenebbé váló terrorral szemben, mindenekelőtt a *pártvezetés megszilárdítását, rugalmasabbá, operatívabbá tételét* tette szükségessé. Létre kellett hozni és meg kellett szilárdítani a Központi Bizottságtól a sejtekig a pártszervezetek irányításának egységes rendszerét. Ez a munka már korábban megkezdődött, de befejezése a háborúba lépés után történt meg. Lényegében 1941 második felében épült ki teljesen a pártvezetés egységes rendszere és hálózata, mely irányította a párt tevékenységét az 1942-es lebukásokig.

A párt élén az öttagú Központi Bizottság állt, melynek három tagja képezte a Központi Titkárságot. Korábban lényegében minden kérdésben a Központi Bizottság, illetve a Titkárság kollektíven döntött, most viszont lehetlenné és különösen veszélyessé vált minden kérdés eldöntésére a legfelső vezető szervek ülését összehívni. Ezért a párt Központi Bizottsága 1941 második felében úgy határozott, hogy a Titkárság egyik tagját a központi szervek összefogásával, lényegében az első titkári teendők ellátásával bizza meg. Ezt a tisztséget 1942 végi letartóztatásáig Skolnik József töltötte be.⁸⁴

A Központi Bizottság az illegális pártmunkát az akkori területen három nagy területre tagolta: a) budapesti terület, b) észak-magyarországi (dél-szlovákiai) és c) észak-erdélyi terület. Mindhárom terület élén egy-egy területi bizottság állt. A Budapesti Területi Bizottság irányította a szakmaközi bizottságokat (ezek alá tartoztak a szakmai bizottságok, melyek az egyes szakszervezetekben működő pártsejtek irányító szervei voltak), a Szociáldemokrata Bizottságot (mely a SzDP területi szervezeteiben létrehozott alapszervezetek munkáját fogta össze), a Budapest-környéki Bizottságot (az újpesti, pest-erzsébeti és kispesti sejtek irányító szervét), az ifjómunkás mozgalom kommunista vezetését biztosító OIB-ot és a Sport- és Kulturális Bizottságot. Ez utóbbi az MTE-ben, a TTE-ben és a Vasas Sport Club-ban létrehozott illegális kommunista sejtek vezetésére volt hivatott.⁸⁵ Ugyancsak 1941 második felében épültek ki a sejtvezetőségek is.⁸⁶

A párt erői növelésének és a vezetés folytonossága biztosításának fontos eszköze volt a bizottsági, kollektív vezetés követelményeinek a lehetőségekhez képest maximális alkalmazása a pártban minden fokon. A legfelsőbb vezetéstől az alapszervezetekig most már háromtagú bizottságok irányították a párt tevékenységét.⁸⁷ A kollektív vezetőszervek egységes rendszerének létrehozása két szempontból volt jelentős. Egyrészt növelte a közbeeső vezető szervek és a sejtek öntevékenységet, biztosította a munka folyamatosságát a felsőbb vezető szervekkel való kapcsolat megszakadása esetén is. Lehetővé tette a helyi adottságok figyelembevételét a párthatározatok végrehajtásakor, ami fokozta a propaganda és szervező munka hatékonyságát. Másrészt a három tagból álló vezető szervek létrehozása biztosította az adott pártszerv és alapszervezet működésének folytatását a bizottság vagy sejtvezetőség vala-

⁸⁴ PI. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése.

⁸⁵ PI. Arch.: H—o—4. Orosz Dezső és Skolnik József visszaemlékezése.

⁸⁶ PI. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése.

⁸⁷ Uo.

melyik tagjának lebukása esetén is.⁸⁸ Működésük csak akkor bénult meg, ha az elnyomó szerveknek sikerült egyidőben mindhárom tagot letartóztatni.

A Központi Bizottság az illegális párt szervezeti erejének növelése érdekében meggyorsította az illegális sejtek kiépítését, s a már működő sejtekben a tagok számának emelését szorgalmazta. A pártépítés eredményesebbé tételét szolgálta a tagfelvétel eddigi rendszerének megváltoztatása 1941 második felében. 1938 óta tagokat csak a legfelső pártvezetés vehetett fel.⁸⁹ Most viszont, figyelembe véve a megváltozott körülményeket és a megnövekedett feladatokat, a Központi Bizottság a tagfelvétel jogát az alapszervezeteknek adta át. Az alapszervezetek határozatait a szakmai, illetve a kerületi bizottságok erősítették meg, a Központi Bizottságnak csak a felvett tagok származását és foglalkozását kellett jelenteni.⁹⁰ A tagfelvétel új rendszere nemcsak könnyebbé és biztonságosabbá tette a pártépítés munkáját, de azzal a nagy politikai eredménnyel is járt, hogy növelte az alapszervezetek önállóságát és jelentőségét, ami a pártmunka más területeire is kedvező hatást gyakorolt.

A párt szervezeti megerősítését szolgálta a tagjelöltrendszer bevezetése is 1941 második felében.⁹¹ A tagjelöltrendszer lehetővé tette a párt szervezeti erejének bátrabb növelését, a munkástömegekkel való kapcsolatok kiszélesítését és az ismertebb kommunisták eredményesebb elkonzpirálását. A tagjelöltek ugyan nem vettek közvetlenül részt az alapszervezetek életében (pl. a sejtgyűléseken stb.), de elsősorban közülük kerültek ki a párt illegális akcióinak végrehajtói, a jelszófestő, röpiratszóró stb. akció-csoportok tagjai. A tagjelöltség ugyanakkor lehetővé tette azt is, hogy a sejtek meggyőződjenek a kiszemeltek párthűségéről, áldozatvállalásáról, politikai szilárdságáról és gerincességéről, elősegítette kommunistává nevelésüket, s azt, hogy a tagjelöltek még tagfelvételük előtt bizonyos tapasztalatokat szerezzenek az illegális pártmunka területén.⁹²

⁸⁸ A pártirányítás e rendszerének eredményességét még az elnyomó szervek is kénytelenek voltak elismerni. „Ez a rendszer tökéletesen bevált — olvashatjuk az egyik, csendőrnnyomozóknak tartott előadásban —, mert sajnos a nyílt nyomozások során mindig maradnak szabadon, az egyes szervekből funkcionáriusok, akik a szervezkedést a lebukás után tovább építik.” (PI. Arch.: A. IV. 4/1942/27.)

⁸⁹ A párt reorganizálási időszakában ez az intézkedés feltétlenül helyesnek és szükségesnek bizonyult, mert csak így vált lehetővé a párt gerincének kiépítése, spielik és provokatórök beépítésének megakadályozása. E rendszer fenntartása azonban az újjászervezés lényegébeni befejezése után, az új körülmények között a további pártépítő tevékenységet gátolta. A közbeeső vezető szervek létrehozásával a tagfelvételnek ez a formája túlzottan körülményessé vált. Túlsok fórumon ment keresztül a felvételre kerülők ügye, ami lassította és nehezítette a pártépítést. De nem felelt meg a régi rendszer a fokozott konspiráció követelményeinek sem. A felvételre kerülők neve és rövid életrajza ugyanis több kézen ment keresztül, s ez megnövelte a lebukások állandó veszélyét. (PI. Arch.: II—s—21. Skolnik József visszaemlékezése.)

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² A második világháború időszakában, amikor a kommunisták példátlan üldözésnek, s lebukásuk esetén embertelen kínzásoknak és fizikai megsemmisítésüknek voltak kitéve, különös jelentősége volt annak, hogy a munkásosztály legjobbjai közül is csak azok kerülhessenek be a párt tagjai sorába, akik előzőleg már bebizonyították rátermettségüket. Még a kommunista párt ellen kíméletlen hadjáratot folytató elhárító szervek is kénytelenek voltak elismerni, hogy csak az bizonyult méltónak a tagfelvételre, aki előzőleg „harcos lelkületét és bátorságát igazolta”. (PI. Arch.: A. IV. 4/1942/27. Előadás csendőrnnyomozóknak.)

A pártszervezetek fokozott kiépítése, a tagfelvételi rendszer módosítása és a tagjelöltrendszer bevezetése következtében az elismert párttagok száma megtöbbszöröződött, többszáz főre emelkedett.⁹³

Ma már szinte lehetetlen az illegális taglétszám alakulásának pontos rekonstruálása. Hozzávetőlegesen a tagok és tagjelöltek száma (a Magyarországhoz csatolt területeken tevékenykedő párttagok kivételével) az 1942-es lebukások előtt mintegy 400—450 fő lehetett.⁹⁴ Ez a szám ma már valószínűtlenül kicsinynek látszik, de e tényt nem lehet mai szemmel megítélni. Az illegális párt léte és fennmaradása követelte meg, hogy a tagfelvétel terén igen óvatosan és körültekintően járjanak el. Egyébként is nem a tagok száma volt a döntő, hanem a függetlenségi mozgalomban általuk betöltött szerep. Ez pedig sokszorosan felülmúlta az elismert párttagok számát. Jellemző, hogy a kommunista mozgalom elleni harcban oly járatos rendőri, esendőri és katonai elhárító szervek, a párt által betöltött szerepből ítélve, messze túlértékelték a párttagok számát, s azt mintegy 4000 főre becsülték.⁹⁵

A taglétszám azonban korántsem volt azonos a párt szervezeti vezetése alatt álló kommunisták számával. Az un. „fekete elvtársakat” — tekintve, hogy rendőri megfigyelés alatt álltak — a párt nem vehette be tagjai közé, nem vonhatta be a szervezetek munkájába. Jelentős részükkel, konspirációs szempontok miatt, semmiféle kapcsolatot nem tartott. A rendőri szervek előtt kevésbé ismertekkel laza kapcsolatokat létesítettek. Nem vonták ugyan be őket az illegális párt életébe, de egyes konkrét feladatok elvégzésére pártutastításokat kaptak, tehát lényegében a párt szervezeti irányítása alatt tevékenykedtek.⁹⁶ Azt lehetne mondani, hogy a párt „kültagjai” voltak. Velük együtt a központi és helyi bizottságok szervezeteinek irányítása alatt dolgozó kommunisták száma — ugyancsak a Magyarországhoz csatolt területek kivételével — mintegy 1000—1200 főre tehető.

Még ennél is lényegesen nagyobb volt azon kommunisták száma, akik ugyan nem voltak semmiféle szervezeti kapcsolatban a párttal, de ismerték a KMP politikai vonalát, s annak szellemében öntevékenyen fáradoztak az egységfront és a függetlenségi mozgalom kibontakozásán és megszilárdításán a legális szervezetekben.⁹⁷ Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor a párt szervezeti és politikai irányítása alatt harcoló kommunisták számát több ezerre tehetjük. Természetesen ez sem nagy szám, de éppen ezért különösen nagy

⁹³ Ld.: PI. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése. Viszonylag sok volt a párt által beszerzett tagok és tagjelöltek között a nő. (PI. Arch.: A. IV. 4/1942/27.) A nők fokozottabb bevonását a pártmunka folytonosságának biztosítása követelte meg. Elsősorban a kapcsolatok fenntartása volt a feladatuk. A párt ugyanis, az 1940 tavaszi és nyári katonai behívások tapasztalatai alapján, számolt a tagok nagobbmértvű katonai behívásával járó kapcsolat megszakadásával, egyes szervek megbénulásával, s ezt a nők fokozott bevonásával igyekezett elkerülni.

⁹⁴ *Kádár János*: A KMP feloszlása körülményeinek és a békepárt munkájának néhány kérdéséről. (Párttörténeti Közlemények, 1956. okt. 20. l.)

⁹⁵ PI. Arch.: A. IV. 4/1942/27.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Ezek közé tartoztak azok a „fekete” kommunisták, akik még közvetett formában sem voltak bevonhatók az illegális harcba, s azok a főleg vidéken élő kommunisták, akikkel a kapcsolatot a párt még nem volt képes létrehozni. Végül nem lehet számításon kívül hagyni azt sem, hogy a kommunisták jelentős része — különösen a Szovjetunió elleni háborúbalépés után — különböző börtönökben és internáló táborokban szenvedett, s a háborúellenes harc itt sem szünetelt.

« néhányezer kommunista érdeme, hogy a szociáldemokrata baloldal és az öntudatos munkások támogatásával a legvadabb terror viszonyai között viszonylag kis létszámuk ellenére is — éppen azért, mert egyedül voltak képesek helyes választ adni a magyar társadalom akkori alapvető problémáira — országos politikai tényezővé váltak, képesek voltak a párt függetlenségi politikája mellett országos visszhangot kelteni és aktív háborúellenes függetlenségi harcra mozgósítani népünk legjavát.⁹⁸

A párt előtt álló feladatok sikeres megoldása szempontjából alapvető jelentősége volt a már meglévő sejtek aktivitása, öntevékenysége, az ügy iránt érzett felelőssége növelésének. Ezért a tagfelvételi rendszer módosítása mellett a pártvezetés megkövetelte a sejtek (egy-egy sejt 5—7 tagból állt) üléseinek hetenkénti rendszeres megtartását, s azokon a Központi Bizottság határozatainak, utasításainak, azok végrehajtási módozatainak rendszeres megvitatását.⁹⁹ Erre a pártvezetés nagy figyelmet fordított, mert ezúton lehetett elérni és biztosítani, hogy a tagok nemcsak megismerjék a párt politikáját és a határozatokat, hanem azokat valóban sajátjuknak is tekintsék, s megnövekedett aktivitással és felelősségerzettel vegyenek részt azok végrehajtásában.

Az illegális párt viszonylag csekély létszáma megkövetelte, hogy valamennyi tag állandóan és kellően foglalkoztatva legyen. Ezért meghatározott feladatokat állítottak minden egyes tag elé (titkár, összekötő, agit-prop. szervező, sajtós, pénztáros stb.) és segítették, ellenőrizték munkájuk elvégzésében.¹⁰⁰ Közben növekedett a tagok aktivitása, felelősségerzete, s kibontakoztak képességeik. A sejttagok pártutasításra általában legális akciókat közvetlenül nem kezdeményezhettek, s azokban csak a sejt vagy a felsőbb vezetés külön engedélyével vehettek részt. A Központi Bizottságtól a közbeeső és helyi vezető szervek utasítást kaptak arra vonatkozólag, hogy a tagok építsenek ki maguk körül olyan, munkatársaik előtt becsülettel és tekintéllyel rendelkező szimpatizánsokat, akikre hallgatnak és akiket követnek a munkástömegek, s rajtuk keresztül propagálják a párt politikáját, s kezdeményezték különböző akciók végrehajtását.¹⁰¹ Ez az intézkedés nemcsak a tagok fokozottabb védelmét, a konspiráció szabályainak fokozottabb betartását eredményezte, de a szimpatizánsok gyűrűjének kiépítése egyben növelte a párt erejét, befolyását, akció-

⁹⁸ A párt mindezek ellenére — a ráháruló történelmi feladatok nagyságát figyelembe véve — jelentős káderhiánnyal küzdött, ami bizonyos mértékig gátolta a függetlenségi harc gyors megszervezését. Nagy szüksége volt politikailag tisztánlátó, tapasztalt, az illegális harcban járatos forradalmárookra. A káderhiány enyhítése szempontjából 1941 őszén a Központi Bizottságban felvetődött a Spanyolországból hazajött kommunisták bekapcsolásának kérdése. A KB végül hosszas fontolgatás után elvetette ezt a javaslatot azzal, hogy ezek az elvtársak nem ismerik eléggé a magyarországi helyzetet, a párt politikáját, hosszú időn keresztül más természetű fronton harcoltak, s azonnali bekapcsolásuk ezért veszélyt jelentene a pártra nézve. A pártvezetőség azon a véleményen volt, hogy előbb kapcsolódjanak be a legális szervezetek munkájába, ismerkedjenek meg a körülményekkel és a párt politikájával, s majd azután lehet az illegális pártmunkába is bevonni őket. (PI. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése.)

⁹⁹ Eleinte voltak, akik konspirációs szempontból nem helyezték a rendszeres sejtösszejöveteleket, de a néhány főből álló sejtek rendszeres pártélete a szükséges óvatosság betartása mellett a pártra nézve nem jelentett veszedelmet. (PI. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése.)

¹⁰⁰ PI. Arch.: A. IV. 4/1942/27.

¹⁰¹ PI. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése.

képességét, s eredményesebbé tette a legális és illegális harc módszerek kombinálását is.¹⁰²

A munkásosztály háborúellenes tömegharcának kibontakozását *jelentősen gátolta az üzemi, főleg a nagyüzemi sejtek hiánya*. A KMP szervezeteinek kiépítésére 1941-ben csaknem kizárólag a legális munkásszervezetekben, a szervezett munkások között került sor.¹⁰³ Az 1940 tavaszi nagy lebukások után egészen 1942 elejéig a KMP Központi Bizottsága elmulasztotta az üzemi sejtek kiépítését a nagyüzemekben¹⁰⁴, s így a párt szervezeti és politikai befolyását nem tudta a szükséges mértékben kiterjeszteni a magyar munkásosztály legfontosabb rétegére, a nagyüzemi munkásokra.

Az üzemi sejtek kiépítésének elmulasztása döntően két alapvető okra vezethető vissza. Egyrészt a vasiparban folyó szervezkedés 1940 tavaszi felderítése és teljes felszámolása után a kívülről való ismételt behatolás a nagyüzemi munkások között érvényesülő példátlanul szigorú katonai terror és ellenőrzés, valamint a munkások politikai jogainak lényegében teljes felszámolása következtében szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött. Ezeket a nehézségeket csak sok áldozatot követelő, fáradhatatlan és céltudatos szervezkedéssel lehetett volna leküzdeni. Szorosan kapcsolódik ehhez a nagyüzemi szervezkedés elmulasztásának másik oka. A legális munkásszervezetek nyújtotta lehetőségek kihasználása 1941-ig, a sejtiszervezés megkezdéséig — mind szervezeti, mind pedig politikai síkon — már jelentős eredményekkel járt. A SzDP-ben és a szakszervezetekben létrehozott illegális támaszpontok az 1940 tavaszi lebukások alkalmával nemcsak érintetlenek maradtak, de a továbbiak folyamán meg is erősödtek. A kommunisták jelentős tekintélyre és befolyásra tettek szert, s az általuk kezdeményezett legális akciók (a függetlenségi politika propagálása, a munkások szociális követeléseit indított mozgalmak stb.) jórészt sikeresek és eredményesek voltak. Ennek következtében a nagyüzemi kapcsolatok 1940 tavaszi szétzúzása után bizonyos mértékig és ideig a párt maga sem fordított kellő figyelmet és energiát a szociáldemokrata párton és a szakszervezeteken kívüli illegális pártépítő munkára, elmulasztotta az üzemi sejtek kiépítésének forszírozását. E körülmények — az átlagosnál jóval nagyobb nehézségek és a legális szervezetekben elért eredmények bizonyos túlbecsülése a kommunisták részéről — együttvéve vezettek az üzemi pártcsoportok kiépítésének elmulasztásához.

¹⁰² A legális harc élvonalában általában a párthoz kapcsolt szimpatizánsok, osztályhű, baloldali szociáldemokraták álltak. A sejtek illegális tevékenységének legfontosabb területeit a rőpiratok előállítására és terjesztésére, valamint a jelszófestés képezte. Míg Magyarország háborúba lépése előtt csak a legfelsőbb vezetés adott ki tájékoztatókat, körleveleket, addig most — a párt tevékenységének fokozása érdekében — a Központi Bizottság engedélyezte, hogy az egyes alapszervezetek önállóan is állíthassanak elő rőplapokat. Azok megfogalmazását és többszörösítését a sejt maga oldotta meg, a terjesztés pedig általában a tagjelöltek feladata volt. Ugyancsak a tagjelöltek végezték a párt politikáját népszerűsítő jelszavak falfestését is. (Ld.: Pl. Arch.: H—k—106. Kerekes Pál és Felcsuti László visszaemlékezése.) Ez igen komoly feladat volt, hiszen olyan tömegben kellett az utcákat jelszavakkal elárasztani, hogy ne győzzék azokat eltüntetni. A sejtek ilyen irányú tevékenységét dicséri az a tény, hogy a párt jelszavai mind tömegesebben jelentek meg a budapesti utcákon.

¹⁰³ Előzőleg a vasipari nagyüzemekben kiterjedt kommunista szervezkedés folyt, ezeket azonban konspirációs hibák elkövetése miatt a nyomozó szervek 1940 tavaszán felderítették és teljes egészében felszámolták.

¹⁰⁴ *Orosz Dezső—Pintér István*: Adatok a KMP szervezeti fejlődéséhez. 1936—42 (Párttörténeti Közlemények, 1950).

Az üzemi sejtek hiánya jelentős erőforrástól fosztotta meg a pártot. Egyedül az üzemi sejtek kiépítése tette volna lehetővé a párt befolyásának erőteljes kiterjesztését a legális szervezetekben tömörült munkásokon túl a nagyüzemi munkások széles tömegeire is. Lehetővé tette volna, hogy a párt egy olyan széles — magát a pártot is védő — munkásbázist hozzon létre, melyet a kormányzat még rendőri eszközökkel sem lett volna képes szétzúzni. A nagyüzemi szervezkedés kimeríthetetlen káderforrást jelentett volna a párt számára, s az osztályhű és öntudatos nagyüzemi munkások százaival növelhette volna saját szervezeti erejét. A haditermelés ellen a párt közvetlenül a hadiüzemekben belül eredményesebben vehette volna fel a küzdelmet.¹⁰⁵ A vidékről bejáró paraszti származású munkásokon keresztül a párt közvetlen kapcsolatot teremthetett volna a parasztság tömegeivel, ami függetlenségi mozgalom szempontjából nélkülözhetetlen munkás-paraszt szövetség megteremtése terén éreztette volna kedvező hatását. A nagyüzemi munkások közötti aktív kommunista tevékenység tehát jelentősen növelte volna a munkásosztály erejét, hatékonyabbá tette volna a párt és a munkásosztály vezető szerepét, s elősegítette volna a függetlenségi mozgalom tömegmozgalommá válását is. Ezek a kedvező lehetőségek azonban az üzemi sejtek hiánya miatt lényegében nemcsak kihasználatlanul maradtak, de megnehezítette a pártellenes frakciós csoportok rendkívül káros, a munkásmozgalom egységét bomlasztó baloldaliaskodó politikájának leleplezését is.¹⁰⁶

¹⁰⁵ A nagyüzemi sejtek hiánya jelentősen akadályozta a szabotázsakciók széleskörű kibontakozását. A párt ugyan foglalkozott a haditermelés akadályozásának feladatával, felvilágosította a munkásokat a szabotálás szükségességéről, sőt két elvtársat meg is bízott nagyobb akciók (robbantások stb.) szervezésével (ld.: Pl. Arch.: H—s—21. Skolnik József visszaemlékezése), ezeket az elveket azonban az üzemi sejtek, a helyi kezdeményezés és vezetés hiánya miatt csak igen kis részben lehetett a gyakorlatban realizálni.

¹⁰⁶ A politikailag aktivizálódó és balraforduló munkások ösztönösen is igényelték a kommunista vezetést. Az illegális üzemi pártszervezetek és a munkástömegekhez szóló kommunista rölapok hiánya miatt azonban nem ismerték a párt új és helyes politikai irányvonalát, s ezért az egyedüli kommunista politikának továbbra is a közvetlen proletárdiktatúráért folytatott harcot tekintették. Ezt a helyzetet használták ki a különböző pártellenes frakciós csoportok — melyek „megszületésénél” gyakran a politikai rendőrség is bábáskodott — a párt politikájával szembeni fellépésre, a munkásegység megteremtésének akadályozására. Baloldali politikai frázisokkal, szektás értelemben vett „kommunista ideológiával” közelítették meg a munkásokat, s igyekeztek a kommunista párt utáni egészséges vágyat a maguk javára kamatoztatni. Kihhasználva azt az alkalmat, hogy 1942 elejéig a KMP nem a saját neve alatt jelentkezett — bár semmi közük nem volt a KMP-hoz — gyakran a párt neve alatt adták ki a párt politikai irányvonalával gyökeresen szembenálló s káros tartalmú rölapjaikat. Éles támadást folytattak a függetlenségi politika és a demokratikus átalakulás célkitűzése ellen, melyet a munkásérdekek elárulásának, a burzsoáziával való lepaktálásnak bélyegeztek, s mint Demény 1945-ben írt önéletrajzában írta „a proletárdiktatúra és a szovjet államba való besorolás álláspontját” képviselték és propagálták. (Pl. Arch.: A. XII. 3/4.) Különösen erőteljesen jelentkezett bomlasztó politikájuk Demény irányításával a vasas ifjúsági csoportban, mely végül is a csoport legyengítését, két részre szakítását eredményezte. (Ld.: Pl. Arch. H—k—37. Kende István visszaemlékezése.) Jelszavaik: „Önálló Szovjet-Magyarországot!”, „Fegyverbe a Szovjet-Magyarorszáért!” voltak. Különösen károsak voltak azok a röpiratok, amelyeket „Magyar Autonom Szocialista Szovjet Köztársasági Front” aláírással jelentettek meg. (Ld.: Pl. Arch.: IV. 4/1941/58.) Itt már nemcsak a közvetlen szocialista átalakulás pillanatnyilag időszertülni és ezért politikailag káros jelszavával állunk szemben, hanem azzal az eléggé el nem ítéltető, helytelen politikai koncepció propagálásával, mely a szocialista Magyarországot a Szovjetunió kebelén belül, annak egyik köztársaságaként vélte „megvalósítani”. A frakciós csoportok tevékenysége több

A szervezeti intézkedések eredményeként a politikai befolyás erőteljes növekedésével párhuzamosan jelentősen *megjavultak a munkásosztály kommunista és baloldali szellemű vezetésének szervezeti feltételei is*. A kommunisták a munkásosztály érdekében kifejtett következetes tevékenységükkel nagy tekintélyre és befolyásra tettek szert a szociáldemokrata mozgalomban, aminek következtében a munkásszervezetek mind több funkciójába kommunistákat választottak meg. Egyes szakszervezetek központjai (mint pl. a BESZKÁRT, a MÉMOSZ, a vegyipari munkások, a bőripari munkások és a kereskedelmi alkalmazottak szakszervezetei) kommunista vezetés alá kerültek.¹⁰⁷ A budapesti munkás peremvárosok helyi szakszervezeti csoportjainak többsége szintén kommunista vezetés alatt állt. Ez annál is inkább jelentős körülmény volt, mert ezek a helyi csoportok közvetlen kapcsolatban álltak az üzemek munkásaival.

Megerősítették pozícióikat a kommunisták a szociáldemokrata párt országos és kerületi szervezeteiben is. A Népszava belső munkatársai között szép számmal voltak kommunisták. Az Országos Ifjúsági Bizottság továbbra is kommunista vezetés alatt maradt. A SzDP kerületi szervezeteinek vezetőségeiben is csaknem mindenütt ott voltak a KMP képviselői, sőt egyes helyi szervezetek — mint pl. a pesterzsébeti helyi csoport — csaknem egészében kommunista vezetés alá kerültek.¹⁰⁸ Valamennyi kerületi ifjúsági vezetőségben helyet foglaltak a kommunisták, sőt a VI., VII., VIII., IX. és X. kerületekben a vezetőségi tagok többsége kommunista volt.¹⁰⁹ A KMP-nek ekkor már hozzávetőlegesen mintegy 200 tagja töltött be valamilyen vezető funkciót a SzDP szervezetekben, a szakszervezetekben és az ifjúsági mozgalomban.¹¹⁰ ami az egységfront megteremtéséért folytatott harc szempontjából igen jelentős tényezőnek bizonyult.

Kiterjedtek és megerősödtek a kommunisták kapcsolatai a SzDP és a szakszervezetek alsó- és középső kádereinek jelentős részével is. Sikerült e káderek nem elhanyagolható részét a párt politikai irányítása alá vonni. A különböző tisztségek fokozott meghódítása és a szociáldemokrata funkcionáriusokkal való kapcsolatok szorosabbra fűzése tovább növelte a párt politikai és szervezeti befolyását a szervezett munkások körében, de jelentős mértékben hozzájárult a SzDP baloldalának további megerősödéséhez is. A szociáldemokrata mozgalomban tevékenykedő kommunisták „nagy erősségeink voltak, okosan, céltudatosan dolgoztak, helyes irányt követtek, s így sikerült mozgalmunkat egyre erőteljesebben fejleszteni” — mondotta Szakasits Árpád.¹¹¹

szempontból rendkívül káros volt. Áradikális jelszavaikkal nemcsak gátolták a befolyásuk alá került — egyébként becsületes — munkásokat történelmi feladatuk felismerésében, a párt politikai vonalának elfogadásában, de ezen keresztül háttámadták a munkásegységfront és a függetlenségi mozgalom ügyét is. Fegyvert adtak az uralkodó osztályok és a fasiszták kezébe a kommunista párt és a munkásosztály elszigetelését célzó rágalomhadjáratához, mely a munkásosztályt, de különösen a kommunistákat nemzetietlennek, utóbbiakat pedig még külön szovjet ügynököknek, hazaárulóknak ígyekezett beállítani. (Ld.: Képviselőházi Napló, 1939. X. köt. 221. l.) Hatékony leleplezésük a párt üzemi sejtjeinek kiépítését, s saját neve alatti jelentkezését követelte meg. Mindkét lépésre 1942 elején sor került.

¹⁰⁷ *Kallai Gyula*: A magyar függetlenségi mozgalom 1939—1945. 95. l.

¹⁰⁸ Hősök voltak. (Bpest, Ifjúsági Kiadó, 1956. 462. l.)

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ A magyar munkásosztály egységéért. (A SzDP XXXIII. Kongresszusának teljes jegyzőkönyve, 1948. III. 6. 6—7., 8—11. l.)

A Szovjetunió elleni háborúba lépéssel erőteljesebbé váló balratolódás és a baloldal határozottabb kiállása következtében a munkásosztály kommunista és szociáldemokrata befolyás alatt álló osztagainak akcióegysége — alulról — mind szélesebb alapokon bontakozott ki. *A KMP erőteljes egységpropagandája kezdte meghozni gyümölcsét.* A munkásosztály napi követeléseieért folytatott közös harcok közben egymásrataláltak a kommunista és szociáldemokrata munkások, és szövetségre léptek egymással. A két párt tagjai közötti együttműködés — az SzDP reformista vezetőinek akarata ellenére is — a SzDP-ben és a szakszervezetekben — *helyileg és alulról mind szorosabbá, eredményesebbé vált.*

Az akcióegység — alulról, a két párt tagjainak együttműködése útján — oly széles alapokon bontakozott ki, hogy az uralkodó osztályok félelmükben már a két párt között létrejött egységről beszéltek. A csendőrség központi nyomozó parancsnoksága a hozzá érkezett jelentések alapján arra a következtetésre jutott, hogy „a szociáldemokrata párt és a kommunisták között” akcióegység jött létre, vagyis „teljes összműködés Németország és szövetségesei ellen”.¹¹² Hasonló megállapításra jutottak jelentéseikben a VII. honvéd hadtest országmozgósítási kormánybiztosa¹¹³ és a honvéd vezérkar főnöke is.¹¹⁴ Ezek a jelentések egyttal tanubizonyságai annak is, hogy a magyar uralkodó osztályok mennyire rettegték a munkásosztály harci egységének megteremtésétől. Félelmükben a munkásosztály kibontakozásban lévő akcióegységében is a már létrejött egységfrontot látták.

Az egységfront — mint láttuk — még nem jött létre, de megteremtésének feltételei — a bekövetkezett változások eredményeként — jóval kedvezőbbek voltak, mint a Horthy-rendszer ideje alatt eddig bármikor. Az akcióegység a két munkáspárt tagjai között nemcsak alulról bontakozott ki, de a szociáldemokrata baloldal fejlődése *lehetőséget teremtett arra is, hogy a KMP — mini párt — felső, vezetői szinten hivatalosan is felvegye a kapcsolatot a baloldali vezetőkkel* s kísérletet tegyen az akcióegység felülről történő kiszélesítésére is.

A KMP vezetősége — az akcióegység politikai és szervezeti előkészítése terén elért eredményeket látva — 1941 őszén elérkezettnek látta az időt arra, hogy az egységfront felülről való létrehozása érdekében tárgyalásokat kezdeményezzen a SzDP baloldalával. A tárgyalásokra 1941 októberében sor is került, melyen részleges megállapodás jött létre a függetlenség védelmét, az ország demokratikus átalakítását, a munkásegység és a függetlenségi front létrehozását illetően. Az egységfrontért folytatott harc olyan eredménye volt ez, amilyenre az elmúlt több mint húsz év alatt még nem volt példa, s melynek kihatását a háborúellenes, függetlenségi tömegmozgalom 1941-végi kibontakozása és 1942-eleji fellendülése szempontjából aligha lehet túlértékelni.

¹¹² PI. Arch.: A. VI. 24/1941/1. A csendőrség központi nyomozó parancsnokság 1941. jún. 25-i jelentése.

¹¹³ „Beérkezett jelentések szerint — írja 1941. jún. 30-án kiadott jelentésében — és közvetlen tudomásom szerint is, amióta a Német Birodalom és a Szovjetunió között a háború megkezdődött, a szociáldemokraták és kommunisták között a legszorosabb együttműködésre jött létre megállapodás.” (PI. Arch.: A. IV/1941/3).

¹¹⁴ A vezérkari főnök 1941. aug. 7-i jelentése a következőket tartalmazta: „A szociáldemokrata párt vezetősége hajlandónak mutatkozott a kommunistákkal való egyesülésre. Ezt a lépést azonban még nyíltan nem merte kinyilatkoztatni, mert tart a párt feloszlásától. Az összműködés azonban közöttük már megvan.” (PI. Arch.: A. XVII/1941/47).

Э. Загони

ПРОБЛЕМЫ ЕДИНОГО ФРОНТА РАБОЧЕГО КЛАССА
В ВЕНГРИИ ВО ВРЕМЯ ВСТУПЛЕНИЯ В АНТИСОВЕТСКУЮ ВОЙНУ

Резюме

Предлагаемая статья — часть более крупного труда — введенном выдвигает необходимость выковывания антифашистского, антивоенного единства действия рабочего класса в связи с требованиями выхода из войны, демократического преобразования страны и в интересах этого создания национального фронта независимости. Она напоминает, что полевые рабочих, а также развитые и более решительная позиция социал-демократической левой — оба момента являлись также результатом предшествовавшей борьбы Коммунистической партии Венгрии — создали существенно более благоприятные, чем до того, возможности к созданию единства действия, служащего для обеспечения гегемонии пролетариата. Практическая реализация этой возможности потребовала от коммунистической партии подготовку единства действия в политическом и организационном отношении.

В первой части статьи — под заглавием «Борьба Коммунистической партии Венгрии за политическую подготовку создания антифашистского, антивоенного единства рабочего класса» — автор занимается дальнейшим развитием политической линии партии, потребованным новой ситуацией, ее борьбой за ее распространение в рядах патриотических сил нации, прежде всего в рядах рабочего класса. Он подвергает подробному анализу партийные резолюции с 28 июня и 1 сентября 1941 г., показавшие дальнейшее развитие политической линии партии. Он показывает на то, что в интересах отсрочки выхода из войны партия не могла вступить на путь открытой революционной борьбы против режима Хорти, на путь гражданской войны, а в данную эпоху этой цели возможно было бы достигнуть путем свержения кашулянтского правительства и создания такого демократического правительства единства, которое противопоставляется немецкому давлению, выйдет из войны, обеспечивает демократические права и, опираясь на фронт независимости, ведет демократическую внутреннюю и внешнюю политику. Вместе с тем это могло бы означать первый шаг по пути ликвидации режима Хорти, демократического преобразования страны. Автор потом подробно излагает широкую легальную дискуссию в печати, организованную партией во второй половине 1941 г. в интересах популяризации ее политической линии, которая означала в основном начало развертывания движения независимости. Он также подробно излагает культурную деятельность партии, ее борьбу в защиту повседневных интересов рабочих, а также агитационную и пропагандистскую деятельность венгерской эмиграции на волнах Московского радио и Радио Кошут, которые и отдельно и вместе послужили популяризации политической линии партии. Подводя итоги автор устанавливает, что к осени 1941 г. подавляющее большинство организованных рабочих освоило мысль единства рабочего класса и фронта независимости, значительная их часть приняла даже участие в начатых по инициативе партии действиях в целях защиты повседневных интересов рабочих.

Вторая часть статьи носит заглавие «Усилия Коммунистической партии Венгрии за организационную подготовку создания антифашистского, антивоенного единства рабочего класса». В этой части автор устанавливает, что увеличенное политическое влияние партии еще не сочеталось в должной мере с необходимым организационным влиянием, и поэтому из точки зрения создания единого фронта рабочего класса вторая основная задача, стоявшая перед партией заключилась в увеличении организационной силы и влияния партии. Ибо возможности организационного руководства оказались еще в значительной мере ограниченными, что препятствовало перерастанию увеличенного политического влияния в конкретные действия. В дальнейшем статья подробно занимается теми мероприятиями (укрепление партийного руководства, увеличение числа ячеек и членов, введение системы кандидата в члены партии, а также увеличение активности, самостоятельности ячеек), которые осуществлялись партией в интересах увеличения ее организационной силы. Статья показывает те объективные и субъективные причины, которые объясняют отсутствие ячеек на заводах, главным образом на крупных заводах, и на отрицательные последствия и трудности, вытекающие из этого положения. Потом она показывает начальные результаты организационных мероприятий, распространение позиций и связей коммунистов в легальных рабочих организациях, а также все более успешное и широкое развертывание единства действия снизу. На конце этой части автор выводит следующее заключение: политические и организационные условия создания единого фронта — в результате наставших изменений — оказались гораздо более благоприятными, чем когда-нибудь во время режима Хорти. Единство действия развертывалось между членами двух

рабочих партий не только снизу, а развитие социал-демократической левой создало и возможность того, чтобы в октябре 1941 г. Коммунистическая партия Венгрии и на высшем руководящем уровне официально наладила связи с руководством левой, и в результате частичного соглашения с ними и сверху создала и расширила единство действия. Это оказалось таким результатом борьбы за единый фронт, влияние которого вряд ли можно переоценить из точки зрения развертывания антивоенного движения независимости в конце 1941 г. и его подъема в начале 1942 г.

E. ZÁGONI

PROBLÈMES CONCERNANT LE FRONT UNITAIRE DES OUVRIERS
EN HONGRIE A L'ÉPOQUE DE L'ENTRÉE EN GUERRE
AVEC L'UNION SOVIÉTIQUE

R é s u m é

La présente étude — partie d'une monographie plus ample — soulève, en guise de préambule, la nécessité d'une action unitaire antifasciste et hostile à la guerre à former par la classe ouvrière, nécessité que l'auteur de l'étude examine en connexion avec la sortie de la guerre, avec la transformation démocratique du pays, avec les exigences qui en découlent par rapport à la création d'un front national d'indépendance. L'auteur nous rappelle de ce que le glissement à gauche des ouvriers, aussi bien que l'évolution de l'aile gauche du parti social-démocrate et son attitude plus résolue — — résultats des luttes menées par le Parti des Communistes de Hongrie ont créé — pour assurer l'hégémonie du prolétariat — des possibilités essentiellement plus favorables que ne l'étaient celles utilisées antérieurement pour la formation d'une unité d'action appelée à assurer l'hégémonie du prolétariat. La réalisation pratique de ces possibilités imposa au Parti Communiste la préparation de l'unité d'action à effectuer sur le plan politique et d'organisation.

Dans la première partie de l'étude portant le titre «La lutte menée par le Parti des Communistes de Hongrie pour la préparation sur le plan politique de l'unité antifasciste et hostile à la guerre des ouvriers» l'auteur soumet à l'analyse le développement de la ligne politique du Parti, exigé par la nouvelle situation, et décrit la lutte lancée par le Parti en vue de propager cette politique parmi les rangs des forces politiques nationales et en premier lieu parmi ceux de la classe ouvrière. Il se penche sur l'étude des décisions prises par le Parti le 28 juin et le 1er septembre 1941 appelées à développer la ligne politique du Parti. Il souligne qu'en vue de forcer la sortie de la guerre le Parti ne put choisir la voie de la révolution ouverte ni celle de la guerre civile, mais cet objetif aurait été à atteindre dans la période donnée par le renversement du gouvernement défaitiste et par la formation d'un gouvernement unitaire démocratique qui s'opposât à la pression allemande, sortît de la guerre, assurât les droits de liberté démocratiques et s'appuyant sur le front d'indépendance pratiquât une politique intérieure et extérieure démocratique. Cela aurait marqué le commencement de la liquidation du régime de Horthy et de la transformation démocratique du pays. Dans la suite l'auteur nous présente un compte rendu détaillé sur ce débat légal de grande envergure que dans la deuxième moitié de 1941 le Parti a ouvert dans la presse afin de vulgariser sa ligne politique, débat qui signale le début du développement du mouvement d'indépendance. Il soumet également à une profonde analyse l'activité culturelle du Parti, sa lutte menée pour la défense des intérêts quotidiens des ouvriers, aussi bien que cette activité d'agitation et de propagande déployée par l'émigration hongroise, activité qui, diffusée par les Radios de Moscou et de Kossuth se trouvait au service de la vulgarisation de la ligne politique du Parti. Il finit par constater que la majeure partie de la classe ouvrière organisée adopta, à l'automne 1941, l'idée de l'unité des ouvriers et celle du front d'indépendance, de plus, une notable partie prit part aux actions initiées par le Parti dans le but de défendre les intérêts quotidiens des ouvriers.

L'autre partie de l'étude porte le titre: «Les efforts déployés par le Parti des Communistes de Hongrie pour préparer les organisations appelées à créer l'unité antifasciste et hostile à la guerre de la classe ouvrière». L'auteur y affirme que l'influence accrue du Parti sur le plan politique n'était pas encore dûment accompagnée par une influence exercée sur les organisations qui s'y révélait pourtant nécessaire, en conséquence, afin de créer le front unitaire des ouvriers, une autre tâche fondamentale qui

s'imposa au Parti fut l'accroissement de la force et de l'influence du Parti dans les organisations. Les possibilités de la direction des organisations s'avérèrent, en effet, limitées ce qui mit obstacle à ce que l'influence politique accrue devint action concrète. Dans la suite l'étude analyse par le détail les mesures (renforcement de la direction du Parti, augmentation du nombre des cellules et de celui des adhérents, introduction du système stage, accroissement de l'activité spontanée des cellules) prises par le Parti afin d'augmenter sa force d'organisation. Il souligne les raisons objectives et subjectives qui se trouvent à l'origine du manque des cellules dans les usines et surtout dans les grosses entreprises et les conséquences négatives et les difficultés qui résultaient de cette situation. Puis il démontre les résultats initiaux accusés par les mesures d'organisation, l'extension des positions et des rapports des communistes sur les organisations légales ouvrières, aussi bien que le développement de plus en plus vaste et efficace de l'unité d'action venant d'en bas. L'auteur finit par conclure que les conditions politiques et d'organisation pour créer le front unitaire — en résultat des changements survenus — ont été de beaucoup plus favorables qu'elles ne l'étaient n'importe quand sous le régime de Horthy. Le développement de l'unité d'action entre les adhérents des deux partis ne se fit pas seulement d'en bas, l'évolution de l'aile gauche du parti social-démocrate permit également que les dirigeants du Parti Communiste de Hongrie établissent en octobre 1941 des relations officielles avec la direction de l'aile gauche et de créer et de développer d'en haut — en résultat de l'accord partiel conclu avec eux — l'unité d'action. C'était un succès enregistré par la lutte menée pour la création du front unitaire, succès dont l'effet ne saurait être guère surestimé du point de vue du développement accusé par le mouvement à la fin de 1941 et de celui de son essor connu au début de 1942.